

Savaş ve Basın: Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı ve İngiliz *The Times* Gazetesi (1919-1922)

Ebru Boyar

Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, Ankara
e-mail: boyar@metu.edu.tr

Özet

1919-1922 döneminde, İngiltere'nin elindeki en güçlü propaganda araçlarından biri *The Times* gazetesidir. Bunun farkında olan İstanbul ve Ankara hükümetleri bu dönemde *The Times* gazetesinde lehlerinde yayın yaptırarak İngiliz kamuoyunu etkilemek için çaba sarf etmişlerdir. Ama bu çabaları sonuçsuz kalmış, sonunda gazetenin Türk tarafına yaklaşımındaki değişiklik, İstanbul ve Ankara hükümetlerinin gazeteye sızma faaliyetlerinden değil, Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda Kemalist güçlerin zaferleriyle gelen siyasi koşulların değişimi ile mümkün olabilmiştir.

Anahtar kelimeler: Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı, propaganda, İngiliz basını, *The Times* Gazetesi.

1. Giriş

Birinci Dünya Savaşı sırasında yaşanan deneyim, propagandayı hem başarılı bir şekilde yapmanın hem de ondan korunmanın ne kadar önemli olduğunu Osmanlı/Türk elite'ne¹ öğretmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Anadolu'nun çeşitli yerlerinde konuşmalar yaparak halkı birlik ve beraberliğe davet etmek ve onları ulusal orduya destek vermeye ikna etmek için görevlendirilenler arasında yer alan ve hatipliği ile tanınan Hamdullah Suphi (Tanrıöver), 1920 yılının Haziran ayında, Konya Kapı Camiinde, Cuma namazı sonrası yaptığı konuşmasında cemaate şöyle seslenir: "Düşmanların aramıza yayacakları haberler, silahların en korkuncundan daha korkunçtur. Cihan muharebesi esnasında Alman bahriyesini, Alman

¹ Bu makalede Osmanlı/Türk ve Osmanlı Devleti/Türkiye ifadeleri, İstanbul ve Ankara Hükümetlerini ve onların elitini birbirinden ayırt etmek için kullanılmıştır. Yer yer kullanılan trnak içindeki 'Türk' ifadesi de bir bütün olarak bu iki yapıyı birlikte ifade etmek için veya İngilizlerin bu iki yapı arasında hiçbir ayırım yapmaksızın kullandığı Türk ifadesini belirtmek için kullanılmıştır.

cephesini toplar, tüfekler değil, İngilizlerin yaydıkları haberler devirdi” (Hamdullah Suphi, 1931: 174).²

Ulusal Kurtuluş Savaşı sürecinde, işte bu propaganda kabiliyeti yüksek İngiltere’nin kamuoyuna yönelik faaliyetlerde bulunulmuştur. Aslında bu dönemde ‘Türk’-İngiliz ilişkileri karışık bir yapı arz etmektedir. İngiltere, bir taraftan kendisine ve müttefiklerine karşı bir varoluş mücadelesi veren, İngiliz basınının “Kemalist” diye adlandırdığı ve aşırı milliyetçi olarak tanıttığı Ankara Hükümeti diğer taraftan da Birinci Dünya Savaşı bitiminde teslim olan ve neredeyse bir ‘müttefik’ olarak gördüğü İstanbul Hükümeti ile karşı karşıya kalmıştır. İşte bu ortamda hem İngiltere’yi düşman olarak tanımlamayan ama Birinci Dünya Savaşı’nda kazanan taraf olması sebebiyle ikna edilmesi veya yumuşatılması gereken bir güç olarak algılayan İstanbul Hükümeti hem de İngiltere’yi en tehlikeli düşman kabul eden Ankara Hükümeti, İngiliz kamuoyuna ulaşarak onların kanaatlerini etkilemeyi amaçlamışlardır.

Dönemin İngiliz Başbakanı Lloyd George’un söylediği “Türk kılıcını kullanabilir ama sözü ile etkili değildir; [kendini ifade etme konusunda] tamamıyla ümitsiz [vaka]dır”³ sözlerinin aksine sesini uluslararası alanda propaganda ve diplomasi yolu ile de duyurmaya çalışan Osmanlı/Türk tarafı bunu yapabilmek için İngiltere’de sürekli zemin ve zaman aramıştır. Ağustos 1922’de Mustafa Kemal Paşa’nın emri ile Londra’ya ziyaret eden ve basınla iyi ilişkiler kurmak için büyük çaba sarf eden zamanın İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey (Okyar), “İngiliz varlığı üzerinde matbuatın derin tesirini biliyordum” cümlesi ile o dönemde, İngiltere’de basının önemi hakkındaki genel kanıyı gözler önüne sermektedir (Okyar, 1980: 304).

Fethi Bey’in sözünü ettiği “İngiliz varlığı” aslında kendilerini doğrudan etkilemeyen dış politika konuları hakkında sınırlı sayıdaki kanaat önderi tarafından yönlendirilmiştir. İngiliz kamuoyunun Osmanlı Devleti/Türkiye’ye ilgisi ise bu dönemde oldukça kısıtlıdır. 25 Temmuz 1921 tarihinde İstanbul Hükümetinin Londra temsilciliğinden Osmanlı Dışişleri Bakanlığına ulaşan yazı bu konuyu açıkça izah etmektedir:

Türkleri Afrika ahalisi cinsine mensub bilen ve İstanbul’u bir Müslüman şehri olmak mülahesesiyle Mısır’da kain zan eyleyen kısım-ı azam avam mabihiltayyüşleri olan hiref ve sanayie doğrudan doğruya maddeten icra-ı tesir etmeyen bu gibi ahvale karşı tamamen lakayd bulunmakta ve ancak kendilerine rehberlik eden rüesanın dahili veya harici bir hadisenin

² Hamdullah Suphi’nin Alman yenilgisi ile ilgili bu görüşü aslında Almanlar tarafından fazlası ile benimsenmiş ve Hitler döneminde propagandaya verilen önemin temel nedenlerinden birini teşkil etmiştir (Taylor (2003), ss. 187-188).

³ 12 Mart 1921: The National Archives, Kew, Londra, İngiltere (bundan sonra TNA), CAB/23-35/8. Bu makalede İngilizce’den yapılan çevirilerde mümkün olduğunca metnin aslına sadık kalınmaya çalışılarak İngiliz elitinin sadece içerik olarak değil kullandığı dil ile de ‘Türk’e yaklaşımı sergilenmek istenmiştir.

leh veya aleyhinde bir cereyana tabi olması ve taht-ı nüfuzlarında bulunanları o cereyana sevk etmesi ile alakadar görünmektedirler.⁴

Bu tespit, Osmanlı/Türk siyasetçileri için kanaatlerinin etkilenmesi gereken İngiltere'deki hedef kitleyi de işaret etmiştir. Bu hedef kitleye ya doğrudan ya da bu kitle üzerinde etkili olan basın yoluyla ulaşılmaya çalışılmıştır. Basın organları arasında uluslararası alanda en önemli ve en etkili şüphesiz *The Times* gazetesidir. Bu gazeteyi sürekli takip eden Ankara ve İstanbul hükümetleri, bu gazetede kendi amaçları lehine yayın yaptırma yoluyla yukarıda sözü geçen halka “rehberlik eden rüesanın” düşünce ve kanaatlerini etkileyeceklerine inanmışlardır.

Bu çabaları ve bunların ne kadar sonuç verip vermediğini tartışmadan önce “neden *The Times* gazetesi” sorusunun yanıtını aramak yerinde olacaktır. 1785'den beri yayın yapan *The Times* doğrudan bir hükümet ya da parti gazetesi olmamıştır. Ama İngiltere ve dünyanın en köklü gazetelerinden sayılan bu gazetenin herşeyden bağımsız, halkı bilgilendirmeden öte bir amacı olmayan bir politika ve yapıya sahip olduğunu düşünmek yanıltıcı olacak ve bu gazetenin neden dış politikada bu kadar etkili olduğunu anlamamıza engel teşkil edecektir. *The Times* gazetesi İngilizce “establishment” (yerleşik nizam) olarak bilinen, devleti ve bütün ana ekonomik yapıyı kontrol eden elitin hem sesi hem de bu elitin görüşünü şekillendiren bir kanaat önderi olmuştur. İngiltere'de toplumun üst sınıflarından gelen kişilerin Eton, Harrow gibi özel okullarda okuduktan sonra Oxford ve Cambridge'e giderek üniversite eğitimlerini almaları onları aynı dünya görüşüne sahip bireyler olarak ortaya çıkarırken ayrıca bu okullarda kurulan ilişkiler daha sonraki kariyerlerinde bu kişiler arasında bir etki ve nüfuz ilişkisi yaratmıştır. Basın kuruluşlarının başındakiler ve siyasetçiler aynı düşünce ve kültür sisteminin parçası haline gelmişlerdir. *The Times* da işte böyle bir ilişki ağının içinden yönetilmiştir. 1919 yılında başeditörlükten ayrılmak zorunda bırakılan ve *The Times*'ın sahibi Lord Northcliffe'in ölümü ve gazetenin el değiştirmesinden sonra gazetenin başeditörlüğüne tekrar getirilen George Geoffrey Dawson'ın yakınları arasında yer alan zamanın önde gelen devlet adamları Lord Halifax ve Neville Chamberlain ile birlikte katıldığı bir av partisinde çekilen fotoğraf, *The Times*'ın nüfuzu hakkında yazan Brian Inglis tarafından şöyle betimlenir: “Benzer şekilde giyinmeye meyilli oldukları gibi, sanki aynı zihinsel terziye gitmiş gibi, benzer şekilde düşünmeye de meyilliydiler” (Inglis, 1961: 33).

Inglis, *The Times*'ı “bir hükümet gazetesi olmasa bile, o her zaman bakanların veya yerleşik nizamın gazetesi olmuştur” diye nitelendirir (Inglis, 1961: 44). *The Times*'ın editörleri görünürde bağımsız olsa da dış politika gibi devlet politikasında süreklilik gerektiren konularda devlet politikasına

⁴ 25 Temmuz 1337 (25 Temmuz 1921): Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul (bundan sonra BOA), HR.SYS, 2383/7_1-2,5, *Osmanlı Belgelerinde Millî Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk*, belge fotokopisi s. 559 ve transkripsiyon s. 239.

öncelik vermişler ve hatta hükümeti yine yerleşik nizamın görüşleri doğrultusunda yönlendirmeye çalışmışlardır. Öyleyse bu gazete sadece sıradan büyük bir gazete değildi. *The Times*, gerçekte, siyaset yapıcılar üzerinde etkili olduğu gibi onların görüşlerinin devlet çıkarları açısından yansıtıldığı bir yayın organı olmuştur. Bu durum özellikle dış politika konusunda daha da nettir; Britanya İmparatorluğu'nun çıkarlarını ön plana çıkararak yayın politikası iç politikadan daha açık ve tutarlı bir biçimde gazetenin sütunlarında kendini göstermiştir. Diğer konular hakkında yerleşik nizam arasında farklı görüşler ortaya çıksa da ulusal çıkar tartışmasında bu bir kenara itilmiştir. Hatta İngiltere'nin çıkarları doğrultusunda yayın yapan yerleşik nizamın etkili uzantısı *The Times*, gerektiğinde kendi açısından yaptığı İngiliz çıkar değerlendirmesini devlete değil hükümete rağmen savunmuştur.

Alman Kurt von Stutterheim, 1930'ların başında İngiliz basını üzerine yaptığı çalışmada, *The Times* gazetesinin sadece bir gazete ya da bir kapitalist işletme olmadığını, onun, günlük olayların kaydını tutarken, İngiltere'nin kamu yararlarını gözetken bir kurum olduğunu belirtir (Stutterheim, 1934: 122). Aynı yazarın İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve *The Times* arasındaki ilişki konusundaki gözlemi de ilginçtir. Bu gözlem, hem bu gazetenin neden uluslararası alanda İngiltere'nin sözcülüğünü yapıyormuş gibi algılandığına açıklık getirirken hem de temelde gazete ve hükümet arasındaki ilişkinin nasıl kurulmuş olduğuna dikkat çekmektedir: “İngilizler homojen bir halktır, bu [yapı] içinde *The Times*'da çalışan adamlar ile Dışişlerinde çalışanlar aynı grup ve cinse aittir” (Stutterheim, 1934: 123). Zaten bundan dolayı da gazete sıklıkla bir siyasi müdahaleye gerek kalmadan hükümet politikalarını yansıtmıştır.

The Times gazetesinde bir görüşün yer alması, sadece yüksek baskı sayısına sahip bir gazetede yer almanın ötesinde - nitekim bu gazeteden daha çok satan gazeteler o dönem İngiltere'sinde mevcuttu - hangi görüşlerin İngiliz siyaset yapıcıları tarafından kabul edilebilir olduğunun sınanması açısından önemlidir. Buna ek olarak, İngiliz kamuoyunun, bu gazetede olumlu olarak ortaya çıkan yazıları, kendi devletlerinin görüşü olarak benimseme olasılığından dolayı, söz konusu yazıların içeriklerinde yer alan olay ve tutumlara kamuoyunun daha ılımlı yaklaşacağına dair bir kanaat hem İngiltere'de hem de dış dünyada geniş bir kabul görmüştür. İşte bu koşulların yarattığı güç ve kendisine yüklediği sorumluluk içinde *The Times*, dış politika konusunda bir adım daha ileriye giderek Britanya İmparatorluğu'nun çıkarları uğruna muhataplarına mesaj vermeden de geri durmaz.

O yüzden başta da belirtildiği gibi 1919-1922 döneminde bu gazete de Osmanlı çıkarları, Kemalistlerin faaliyetleri ve Anadolu'daki Müslüman halkın lehine çıkacak yazıların önemi daha çok artmaktadır. Savaş sırasında yabancı basını dikkatle izleyen Ankara Hükümeti, *The Times*'da çıkan yazılara ayrıca büyük bir önem vermiş ve cephede bile bu gazetenin haberleri takip edilmiştir. Yine aynı dönemde gazetenin haberleri işgal

altındaki İstanbul'da fazlası ile ciddiye alınmıştır. O dönem İstanbul'da yaşayan hukukçu İ. Hakkı Sunata, yakın tarihte yayınlanan günlüğüne endişe ile 2 Ağustos 1920'de şu notu düşmüştür: “Times gazetesinin yazdığına ve Yunan membarlarından sızan haberlere göre, hükümet, pek yakında Kuvva-i Milliye’yi ortadan kaldırmazsa Yunanlılar Ankara’ya kadar gideceklermiş” (Sunata, 2006: 109).

Osmanlı Devleti/Türkiye’nin seçkinleri tarafından *The Times* gazetesine atfedilen önem, 1919-1922 dönemi ile sınırlı değildir. Geç dönem Osmanlı tarihinde bu gazete Osmanlı seçkinlerinin İngiliz politikasını takip etmekte kullandıkları bir yayın organı olmuştur. Ayrıca Osmanlı aydınının İngiltere’ye karşı gelişen tepkilerinde de bu gazetede çıkan yazı ve yorumların azımsanamayacak bir katkısı vardır. 1911 yılında “Darülfünun mezunlarından Ömer” imzasıyla *Sırat-ı Müstakim* gibi dönemin etkili bir dergisinde yayınlanan yazıda “İngiltere’nin büyük (!) gazetesi Taymis”ın Müslüman Arnavutların başına gelenleri yazmaması şiddetle eleştirilmiştir.⁵ 1908 İhtilali döneminde İstanbul’da bulunan İngiliz arkeolog William R. Ramsay de izlenimlerini anlattığı kitabında, *The Times* gazetesinin İstanbul’da olağanüstü derin bir etkiye sahip olduğunu kendi kişisel gözlemlerine dayandırarak anlatır (Ramsay, 1909: 34).

The Times gazetesine yüklenen bu önem, Osmanlı/Türk’den kaynaklanan bir abartı ya da yanlış algılama sonucu meydana gelmemiştir. Üzerinde durduğumuz dönemin öncesi ve sonrasında bu gazete, İngiltere’ye yönelik faaliyette bulunan devletler tarafından İngiliz dış politikası üzerinde etkili bir güç olarak görülmüş ve bu politika üzerinde lehte değişiklik yapmak isteyen devletler bu gazeteye yönelik girişimlerde bulunurken gazeteyi İngiliz karşıtı propagandalarında da araç olarak kullanmışlardır (Bkz. Grace, 1923; McDonough, 1992; Taylor, 2003: 245).

The Times’ın etkisi ve uluslararası alandaki imajı öyle boyutlara ulaşmıştır ki bu yer yer İngiliz siyasetçileri dahi rahatsız etmiştir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Paris barış görüşmeleri sırasında Almanya’ya nasıl yaklaşılması gerektiği konusu ve İngiltere’deki seçimler dolayısı ile *The Times*’ın patronu Lord Northcliffe ile arası açılan Başbakan Lloyd George, 16 Nisan 1919 tarihinde Avam Kamarası’nda yaptığı konuşmasında Northcliffe’e saldırdıktan sonra Northcliffe’in sahibi olduğu *The Times*’ın uluslararası alanda süren etkisine değinir. Daha önce rahatsız olmadığı bu etki, gazetenin başbakanın çizgisini desteklememesi üzerine onu rahatsız etmeye başlamıştır. Barış görüşmeleri nedeni ile çok uzun süre Paris’te kalan başbakan, Fransa’da *The Times*’ın hala ciddi bir yayın kuruluşu olduğuna inanıldığına ve aslında bu gazetenin Northcliffe’in diğer popüler ama sansasyonel gazetesi *Daily Mail*’in sadece daha pahalı bir versiyonu olduğunun bilinmediğini aşağılayıcı bir şekilde ifade ettikten sonra *The Times*’ın Avrupa’daki etkisini rahatsız bir dille şöyle belirtir: “Kara Avrupası’nda onun [*The Times*’ın] hükümetin yarı-resmi bir organı

⁵ Darülfünun Mezunlarından Ömer, “Hilal ve Salib”, *Sırat-ı Müstakim*, 6/137 (1327), s. 110.

olduğuna dair ciddi bir kanaat vardır. Bu da bu tür inanışların ne kadar uzun sürede yok olduğunu gösterir” (Thompson, 1999: 234-5).

2. The Times’ın ‘Türk’ hakkındaki yayın çizgisi

Uluslararası alanda İngiliz dış politikasında etkili ve temelde İngiliz dış politikasının aracı olduğuna inanılan ve bu inançtan ötürü de aslında etkili olmayı başaran bu gazetede “Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı nereye oturtulmuştur” sorusuna yanıt ararken herşeyden önce bu gazetenin ‘Türk’e yaklaşımının hangi çerçeve içerisinde ele alındığını incelemek gerekmektedir. *The Times*’ın yayın politikasının genel olarak oturduğu çerçeve ve gazetenin İngiltere’nin Orta Doğu politikasına bakışı aslında yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan yerleşik nizamın görüşüyle örtüşür. İngiliz elitinin 20. yüzyılda çok etkili olacak ‘Türk’e bakışını çok gerilere götürmeye gerek yoktur. Liberal Parti’nin efsanevi lideri Başbakan William Ewart Gladstone, 1876 yılında yayınladığı *Bulgarian Horrors and the Question of the East* [Bulgar Dehşeti ve Şark Meselesi] adlı kitapçığında “beşeriyetin en büyük insanlık karşıtı numunesi” diye tanımladığı Türkler için “nereye gittilerse arkalarında bıraktıkları yol kalın bir kan izi ile işaretlenmiştir ve hakimiyetlerinin uzandığı en uzak yerlerde bile medeniyet gözden kaybolmuştur” yargısında bulunmuştur (Gladstone, 1876: 9). Britanya’nın Birinci Dünya Savaşı sırasındaki propaganda makinesinin önemli elemanlarından Arnold Toynbee’nin 1917 yılında yayınladığı, ABD kamuoyunu etkilemek için kullanılan ve Başkan Wilson’un sözlerinin başlık olarak seçildiği *The Murderous Tyranny of the Turks* [Türklerin Kanlı İstibdatı] adlı kitabı yine Gladstone’un bu küçük ama etkili yayınından ‘Türkler’in Avrupa’dan kovulması ile ilgili şu alıntı ile başlar: “Bırakın Türkler şimdi suiistimallerini mümkün olan tek şekilde alıp götürsünler, yani kendilerini götürsünler” (Toynbee, 1917: 3). Gladstone’un ‘Türk’ hakkındaki görüşünün İngiliz seçkinleri üzerindeki etkisini, ‘Türk dostu’ diye anılan Aubrey Herbert, 1924 yılında yayınladığı anılarında anlatır. Herbert, 1900’ların başında ilk defa Osmanlı Devleti’ne gittiğinde “Bay Gladstone’un her takipçisi gibi onun da açık bir Türk düşmanı” olduğunu belirtir (Herbert, 1924: 330). Bu Gladstone’cu görüşe göre ‘Türk’, ‘barbar’, ‘medenî olmayan’, ‘yarı medenî’ ve hatta İslami anlayışı bile diğer Müslüman milletlerden daha kaba ve vahşî olan siyasi bir güçtür. Nitekim Yunanistan İngiltere’de yüzyıllardır var olan Helenseverlik sayesinde İngiliz elitinin sempatisini kazanırken Osmanlı Devleti ve hatta 1923 sonrası Türkiye bu Gladstone’cu bakış açısının cezasını çekmiştir (Boyar, 2007: 83-85).

Bu varolan ve özümşenen algı, reel politik şartların İngiltere ile Osmanlı Devleti’ni karşı karşıya getirdiği anda İngiliz eliti tarafından rahatlıkla dışa vurulmuş ve İngiltere’nin ‘Türk’e uyguladığı politikaların ahlaki zeminini oluşturmuştur. Dönemin Dışişleri Bakanı Lord Curzon’ın yakınında bulunan İngiliz Dışişleri Bakanlığı çalışanı, İstanbul’daki İngiliz

elçiliğinde görev yapmış olan ve Osmanlı Devleti'nin son günlerinde yapılan antlaşmaları şekillendiren grubun üyesi Harold Nicholson, 1934 yılında yayınlanan ve Curzon diplomasisini anlatan kitabında bir değerlendirme de bulunur. Bu değerlendirmeye göre, “güç” ve “rıza” öğelerinden oluşan bir politika bileşimi, Birinci Dünya Savaşı'nda kaybeden taraflara kazananlar tarafından onları dize getirmek için uygulanmıştır. Sonuç ise ilginçtir:

İttifak Devletleri [Almanya ve Avusturya-Macaristan] gibi yüksek derecede medenileşmiş ve bundan dolayı duyarlı olan organizmalarla muhatap olurken bu bileşim, kurbanların psikolojik bezginliğinden dolayı on ya da 20 yıl işe yarayabilirdi. Fakat Türkiye gibi saf hayvani organizmalarla ilgilenirken böyle bir psikolojik bezginlik yoktu: Kurban bir gecede iyileşti, ve ‘güç’ ve ‘rıza’ öğelerinden meydana gelen bu yapay bileşim işe yaramaz oldu. ... Güç doktrini, özellikle ‘geri kalmış’ ırklara uygulanırken, sadece üstün fiziksel güce değil o gücün arkasındaki bazı ahlaki güçlere de dayanır. Bu tür otoritelerini [ve güçlerini] kullanan uluslar onun ahlaksal doğruluğuna inanmalı ve bu otoritenin devamı için topyekün bir istek sahibi olmalıydılar. Üzerlerinde böyle bir otorite [ve güç] kullanılan halklar ise, kendi açılarından, bunun kaçınılmazlığına ikna olmalı ve bunu hiçbir zaman bireysel onurlarına karşı bir hakaret olarak görmemelidirler (Nicholson, 1934: 69-70).

Nicholson'ın 1934 yılında, İngiltere ve Türkiye'nin geçmiş düşmalıklarını bir kenara bıraktıklarının düşünüldüğü bir ortamda bile dile getirmekten çekinmediği bu görüşte altını çizdiği ahlaki üstünlük kurma ve sürdürme vurgusu, ondan önce 1920 yılında, *The Times*'in uzun yıllar dış politika editörlüğünü yapmış olan Sir Valentine Chirol tarafından dile getirilmiştir. Chirol, “eğer Doğu bu kritik noktada Batı'nın tahakkümünün temelini ve haklılığını oluşturan Batı'nın ahlaki üstünlüğüne inancını kaybederse”, Batı için esas zorluğun o zaman başlayacağını iddia etmiştir (Chirol, 1920: 232). Bundan iki yıl sonra, 18 Eylül 1922'de *The Times*'a yazan Chirol, Türk tarafının savaşı kazanmasının Doğu'nun, Batı'nın hem maddi hem de ahlaki üstünlüğüne olan inancını derin bir şekilde sarsacağını savunmuştur.⁶

Bu düşünce tarzı aslında 19. yüzyılın son çeyreğinde ahlaki bir zemine oturtulan emperyalizmin dış vurumudur. Nitekim *The Economist*'te Mart 1922'de çıkan bir yazıda Fransa ve İngiltere'nin aralarındaki anlaşmazlıkları gidererek, ‘Türk’ politikasında ortak hareket etmelerinin gerekliliği savunulmuştur. İngiliz şairi Ruyard Kipling'in ünlü şiiri “The White Man's Burden” [Beyaz Adamın Yükü]'dan alıntılanan ve Büyük Britanya İmparatorluğu'nun emperyalist politikasının ahlaki vecizesi haline gelen “Beyaz adamın yükü”nü bilerek ve isteyerek bütünüyle tek başlarına üstlenen İngiltere ve Fransa'nın Batı medeniyetine karşı olan sorumluluğunun altı çizilerek şöyle denilmiştir: “Bu en kritik zamanlarda,

⁶ Sir Valentine Chirol, “Near East Crisis. Our policy since the armistice. Sir V. Chirol's review”, *The Times*, 18 Eylül 1922.

bizim iki hükümetimiz, Batı medeniyetinin Batılı olmayan medeniyetlerle olan ilişkilerinde, Batı medeniyetinin vekilliği rolünü üstlenmişlerdir. [Bu yüzden] onların birbirlerine düşmeye hiçbir hakları yoktur”.⁷ *The Times* editörü, daha 1921 yılının Temmuz ayında eğer bu iki ülke arasındaki birlik devlet adamları tarafından bozulursa “onlara emanet ettikleri barış ve özgürlüğü kurmak için birlikte acı çeken halklar” onlara bunu çok sert bir şekilde hatırlatacaktır, demektedir.⁸ Gazete, İngiltere’nin üstünlüğü kadar Batı medeniyetinin üstünlüğüne de sık sık vurgu yapmıştır.

The Times, öyleyse İngiliz Doğu siyasetindeki varolagelen üstünlük vurgusunu tekrarlayarak hem İngiliz kamuoyuna ahlaki üstünlük ve sorumluluğunu hatırlatırken hem de kendisini takip eden ve onu neredeyse İngiliz hükümetinin sözcüsü olarak gören ülke ve onların seçkinlerine üstünlüğünü kabul ettirmek için telkinde bulunmuştur. Gazetenin sayfalarında Osmanlı/Türk hakkında çıkan haber ve yorumların içeriği işte bu sözde ahlaksal üstünlüğün tekrar tekrar üretilmesi üzerine kurulmuştur.

Öne sürülen bu ahlaki üstünlük genel çerçeveyi oluştururken doğal olarak 1919-1922 özelindeki çeşitli nedenlerle de gazetenin Türkiye’ye bakışı şekillenmiştir. Bunların başında İngiliz başbakanının ve yerleşik nizamının çoğunluğunun Yunanistan Başbakanı Eleftherios Venizelos’a olan aşırı güveni ve saygısı yer almaktadır.⁹ Bu güven hem kurumsal hem de kişisel ilişkilerle sağlamlaştırılmıştır (Goldstein, 1989: 355-6). Venizelos, İngiltere’ye Anadolu’daki İngiliz emellerinin gerçekleştirilmesi için gereken fedakarlığın Yunanlılar tarafından yapılacağına dair söz vermiş ve Yunanistan’ın askeri ve ekonomik kapasitesinin işgal ettiği Anadolu ve Trakya topraklarında başarılı ve kalıcı olmak için yeterli olduğunu iddia etmiştir.¹⁰ Birinci Dünya Savaşı’nda yaratılan büyük ordusunu hızla terhis eden ve ekonomik ve sosyal baskı altında olan İngiliz Hükümeti, işgal ettikleri İstanbul’da bile Yunan askerlerini, çektikleri kendi askerleri yerine ikame ettirmiş ve 31 Ağustos 1920 tarihinde İngiliz Savaş Bakanlığından Winston Churchill imzasıyla Venizelos’a giden yazıda olduğu gibi İngiltere, Yunanistan’a göre çekilme planlarını şekillendirmiştir. Bu yazıda İstanbul’dan çekilecek İngiliz kuvvetlerinin yerine Venizelos’un söz verdiği Yunan tümeninin gönderilmesinin hızlandırılması istenerek şu sözler ilave edilmiştir: “Mesele acil ve elzemdir çünkü genel düzenlemelerimizde bu tümene güveniyoruz”.¹¹ Bunların yanı sıra Venizelos’un kişisel olarak İngiliz yerleşik nizamı ile olan yakın ilişkileri de İngiltere’nin ona karşı güvenini arttırmıştır. Özellikle İngiltere’deki zengin Yunan lobisinin de desteğini

⁷ “Great Britain and France in the Near East”, *The Economist*, 25 Mart 1922, s. 571.

⁸ Başmakale, “The Allies and the Near East”, *The Times*, 25 Temmuz 1921.

⁹ Sadece İngilizlerin değil başlangıçta Fransızların da Yunan başbakanına olan güvenleri büyüktü. “M.Venizelos on the League. Problems of democracy”, *The Times*, 12 Mart 1919. Ayrıca bkz. başmakale, “M. Venizelos”, *The Times*, 14 Ağustos 1920.

¹⁰ 19 Mart 1920: Churchill Archives, Churchill College, Cambridge, İngiltere (bundan sonra CHAR), 16/34/13; “The new war. Growing strength of Kemal. Offer by M. Venizelos”, *The Times*, 19 Haziran 1920.

¹¹ 31 Ağustos 1920: CHAR, 16/48B/168.

arkasına alan Venizelos, İngiltere'nin Yunanistan'dan çok kendisine güven duymasını sağlamıştır. Fakat şurasını da unutmamak gerekir ki Venizelos ile olan ilişkide de İngiltere kendi çıkarları temelinde bir duruş sergilemiştir. İngiltere, Venizelos'un her istediğine olur vermemiş ve bu yüzden Venizelos zaman zaman İngiliz Dışişlerini ve silahlı kuvvetlerini Türk tarafına karşı Disrael'ci bir tutum takınmakla suçlamıştır (Bayur, 1995: 50).¹²

Kasım 1920'de Yunanistan'da yapılan genel seçimlerde İngiltere'nin tam desteğini arkasında bulan Venizelos'un seçimi kaybetmesi ve yerine Kral Konstantin'in seçimle işbaşına gelmesi İngiliz elitinde büyük bir hayalkırıklığı ve öfke yaratmıştır. Venizelos, seçimi kaybetmesine rağmen İngiltere'nin Yunanistan'dan desteğini çekmemesi için uluslararası faaliyetlerine devam etmiştir.¹³ Mayıs 1921'de İngiltere müttefikleri ile beraber Türk-Yunan savaşı diye adlandırdıkları savaşta sözde bir tarafsızlık ilan etmiş ve Yunanistan'ın istediği kredi desteğini vermeye de yanaşmamıştır. Anadolu'da Yunanistan'ın Kemalist güçlere karşı istenildiği kadar başarılı olamaması, İngiliz siyasetçileri arasında görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Savaş bakanı olarak görev yapmış olan Muhafazakar Lord Derby - 23 Ekim 1922'den sonra tekrar bu göreve gelecektir - ve Lloyd George hükümetinin Savaş Bakanı Winston Churchill arasındaki bir seri özel yazışmada, Venizelos'un görevden düşmesinin İngiliz politikasının değiştirilmesi için bir fırsat olarak görülmesi gereğinin altı çizilmiştir.¹⁴ Lloyd George kabinesinin üyesi Churchill, mektubunda Yunanlılara İngilizlerce verilen toprakların geri alınmasını savunmuş ve bu toprakların "aslında Yunanlılara değil, Venizelos'a verildiğini" yazmıştır. Ayrıca Yunanistan'ın İzmir ve çevresini işgalinin temelsizliğini şu sözlerle ifade etmiştir: "Birinin bana izah ettiği gibi Yunanlıları İzmir'e yerleştirmek, Almanları Dublin'e koymak gibidir".¹⁵

O dönemde, *The Times*'in Türk direnişine yaklaşımını belirleyen diğer bir siyasal gelişme de Fransa ve İtalya'nın açık ya da kapalı olarak Ankara Hükümeti ile olan doğrudan ya da dolaylı temasları ve Sakarya zaferi sonrası gelen ateşkes antlaşmaları olmuştur. Ankara'nın bu temasları İngiltere'yi fazlası ile tedirgin etmiş ve İngiltere, Sèvres antlaşmasının uygulanmasının imkansızlığını kavramaya başlamıştır. Öyle ki 23 Aralık 1920'de Lord Derby bu antlaşmayı "yumuşakça ifade etmek gerekirse, çok kötü bir [antlaşma]" olarak tanımlamış ve Fransa ve İtalya'nın İngiltere'nin arkasından iş çevirerek Ankara Hükümetine yaklaştığına emin olduğunu

¹² 1880'li yıllarda Benjamin Disraeli, Gladstone'in Muhafazakar rakibidir ve bu dönemde Osmanlı Devleti'nin bütünlüğünü korumanın İngiliz çıkarlarına daha çok hizmet edeceğini savunmuş ve bu yüzden Gladstone'un aksine zaman zaman 'Türk dostu' olarak anılmıştır.

¹³ Paris Muhabiri, "M. Venizelos works for Greece. No cooperation with King Constantine", *The Times*, 16 Şubat 1921.

¹⁴ 23 Aralık 1920: CHAR, 2/111/107-108 ve 27 Aralık 1920: CHAR, 2/111/115-116.

¹⁵ 27 Aralık 1920: CHAR, 2/111/115.

yazmıştır.¹⁶ İşgalci Büyük Güçler arasındaki bu anlaşmazlık, Ankara'nın savaşı kazanacağı düşüncesinin kuvvetlenmesi ile paniğe dönüşmüştür.

İtalya ve özellikle de Fransa'nın kendi ulusal çıkarlarını ön plana çıkaran bu yaklaşımları, Yunanlıların savaşı kaybetmesinin ardından tartışma konusu olmakla kalmamış, örneğin *The Economist*, Türk tarafının savaşı kazanmasını İtalyanların, Fransızların ve Bolşeviklerin desteğine bağlarken Yunanlıların Lloyd George tarafından ortada bırakıldığını bile öne sürmüştür.¹⁷ Yine aynı dergi, 25 Mart 1922 tarihinde yayınlanan sayısında Türk-Yunan Savaşı'nın aslında bir Fransız ve İngiliz mücadelesi olduğunu iddia etmiş ve hatta şöyle devam etmiştir: “dövüşü yapan ve acı çeken bu iki Doğu halkı [Fransa ve İngiltere'nin elinde] piyondurlar”.¹⁸ Bu iddiaların ortaya atıldığı günlerde, İngiltere'nin Fransa'nın Alman topraklarının bir kısmını işgal etme politikasına ses çıkarmaması, Fransa'nın İngiltere'nin Ankara Hükümetine takındığı tavra ses çıkarmamasına yol açmış ve zaten Fransa'nın güçlerini Anadolu'dan çektiği ve Suriye'deki hakimiyetini garantilediği için İngiltere'nin Anadolu politikasına ses çıkarmaya ihtiyacı da kalmamıştır. Yine bu dönemde, Fransa ile varılan ateşkes antlaşması Türk ulusal güçlerinin elini güçlendirmiş ve öte yandan da hem İngiltere'nin hem de onun kontrolü altında hareket ettiği açık olan Yunanistan'ın gücünü azaltmıştır. Sadece İngiliz basını değil, İngiliz Kabinesi de artık 23 Eylül 1922 itibarı ile son ana kadar uygulamakta direndiği Türk politikasının iflas ettiğini kabul etmek zorunda kalmış, fakat bütün sorumluluğu İngiltere dışındaki güçlere yüklemiştir. Bu iflasın “özellikle Fransa'nın Kilikya'da manda almayı reddetmesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Ermenistan'da manda kabul etmeyi reddetmesi, İtalyanların Antalya'dan çekilmesi ve Yunanistan'ın İzmir'deki konumunu korumadaki beceriksizliği ve ordusunun yenilmesinden” kaynaklandığı savunulmuştur.¹⁹

Yukarıda açıklanmaya çalışılan düşünsel çerçeve ve Venizelos ile Büyük Güçler konusundaki gelişmeler *The Times*'in genel yayın politikasına katkı sağlarken aslında gazetede üç kişi bu yayın politikası ve programını belirlemekte etkili olmuşlardır. Bunların başında, gazetenin sahibi ünlü basın baronu Lord Northcliffe'in tutumu çok önemlidir. Northcliffe gazetelerinin yayınlarına doğrudan müdahale etmekten çekinmemiştir. Basının gücünü bilen Northcliffe, bu gücü kullanmaktan çekinmediğini şu sözlerle ifade eder: “Ben onların beyinlerini gerçeklerle, gerçeklerle, gerçeklerle doldurayım ve sonra onlara kimi seveceklerini, kimden nefret edeceklerini ve ne düşüneceklerini söyleyebileyim diye Tanrı insanları okur yaptı” (Taylor, 1997: 59). Zaten, Northcliffe, Birinci Dünya Savaşı'nda, başında bulunduğu gazeteleri birer psikolojik savaş silahı olarak kullanmış ve bununla da yetinmeyip İngiliz Hükümetinin özellikle ABD'ye yönelik

¹⁶ 23 Aralık 1920: CHAR, 2/111/107-108.

¹⁷ “Greece - the Near East crisis - financial and economic consequences - foreign exchanges”, *The Economist*, 21 Ekim 1922, s. 665.

¹⁸ “Great Britain and France in the Near East”, *The Economist*, 25 Mart 1922, s. 570.

¹⁹ 23 Eylül 1922: TNA, CAB/23/31, s. 6.

uyguladığı ve Amerikan Hükümeti ve halkının savaşta İngiltere'yi desteklemesi ve hatta ABD'nin İngiltere tarafında savaşa girmesini sağlamaya yönelik propaganda kampanyasında aktif görev almıştır. Northcliffe'in kuvvetli inanışları vardır. Bunlardan biri Almanların savaşın bedelini tamamıyla ödemesi gerekliliği diğeri ise Bolşeviklerin savaş sonrası dünyadaki en büyük tehlike olacağıdır. Birinci sebepten dolayı savaşın hemen sonrasında yeni kurulacak dünya düzeni içerisinde Almanya'ya nasıl davranılması gerektiğine dair Northcliffe ve Lloyd George Hükümeti arasındaki *The Times* sütunlarına dahi yansıyan anlaşmazlık, söz konusu Osmanlı Devleti'nin paylaşımı olunca en aza inmiştir.²⁰

Northcliffe, Kemalistlerin Bolşeviklerle olan bağlantısını çok büyük bir tehdit olarak görmüş olmalıdır ki *The Times* gazetesi bu ilişkiyi sütunlarında sürekli olarak işlemiştir. Bu algının altında İngiliz Dışişleri Bakanlığı ve istihbarat kaynaklarının sağladığı bilgilerin de payının olduğunu düşünmek yanıltıcı olmayacaktır. Haberlerin yansıtılma şekilleri, öyleyse genel anlamda yukarıda belirtilen İngiliz elitinin bakış açısının bir parçası ve özelde de İngiliz ulusal çıkarlarını ön plana çıkaran bir anlayışın ürünüdür. Bazı haberlerin yansıtılma şekilleri ve bunun istihbarat raporlarındaki dille sunulması bu dönemde İngiliz istihbarat birimlerinin en azından *The Times*'in İstanbul muhabirine 'haber' sağladığını göstermektedir. Bunun en çarpıcı örneği Sovyetler Birliği ile Ankara Hükümeti arasında anlaşmazlıkların çıktığı 1921 yazında (Cebesoy, 2002: 252-65) toplanan III. Sosyalist Enternasyonel'de başkan Zinovyev' in yaptığı konuşmanın Ankara Hükümeti ile ilgili olan kısmının *The Times*'da yer alma şeklidir. Gazetenin İstanbul muhabiri tarafından aktarılan Zinovyev'in Ankara Hükümeti ile ilgili sözleri ile ilgili haber²¹ o tarihte İngiliz istihbaratı tarafından aylık olarak hazırlanan rapordaki ilgili bölümle nerede ise kelimesi kelimesine aynıdır.²²

İngilizlerin Beyaz Rusları desteklediği ve Avrupa'da Almanya başta olmak üzere bazı ülkelerde sosyalist devrimin gelebileceği korkusunun olduğu bir ortamda Lord Northcliffe hem uluslararası hem de ulusal düzeyde bu tehlikenin önüne geçilmesi gerektiğini gazetelerinde savunan kişidir. O dönemde yüksek tirajlı popüler halk gazetesi *Daily Mail*'in sayfalarını İşçi Parti'sine açarak aslında herhangi bir radikalleşmenin önüne geçmeyi planlamıştır ve 1919 sonrası dönemde bu parti, İngiliz siyasi yaşamında belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. İşte böyle bir korku ortamında, Bolşevik faktörü ve Kemalistlerin onlarla olan ilişkisi, *The Times* gazetesinde fazlasıyla işlenmiştir.

²⁰ Başmakale, "The Allies and the Near East", *The Times*, 25 Temmuz 1921.

²¹ İstanbul Muhabiri, "Arms and abuse for Turks. A Moscow outburst", *The Times*, 18 Temmuz 1921.

²² Temmuz 1921: "A monthly review of revolutionary movements in British dominions overseas and foreign countries", No. 33, July 1921, TNA, CAB/24/127, s. 45.

Başta küçümsenen Türk ulusal direnişinin yükselişini Bolşeviklere borçlu olduğuna dair bir kanaat gelişmiş²³ ve bu da İngiltere'nin Sèvres Antlaşması'nın katı şartlarını dayatmasında ve Yunanistan'ı çok sıkı bir şekilde desteklemesinde etkili olmuştur.²⁴ Paris'te Osmanlı Devleti'nin kaderini belirleyecek barış görüşmelerinin devam ettiği bir dönemde, 3 Şubat 1920'de *The Times* gazetesinde dikkat çekici bir mektup yayınlanır. Mektubun sahibinin kimliği belli değildir; diğer yayınlanan okuyucu mektuplarının aksine altında açık ad ve adres bulunmayan mektup sadece "S." harfi ile imzalanmıştır. Mektubun dikkat çekici bir başka özelliği ise yayınlanan diğer okuyucu mektuplarından çok daha uzun olması ve bu mektubun başına editör tarafından bir açıklama yazısı konularak bu mektubun neden güvenilir ve önemli olduğunun okuyuculara izah edilmesidir. Bu mektuba büyük puntalarla verilen başlık oldukça ilginçtir: "‘Kızıl’ Dünya Entrikası". Bu başlığın altında iki tane daha alt başlık bulunmaktadır: "Müslüman Güruhları Ayaklandırılıyor" ve "Alman Ajanları İş Başında". Bu mektubun içeriğine bakıldığında Northcliffe'in tehdit olarak algıladığı bütün aktörler bir ilişkiler yumağı içinde sunulur: Almanlar, Bolşevikler ve Kemalistlerin de içinde olduğu Müslümanların bir kısmı büyük bir "kızıl komplo" ile savaş sonrası düzeni tehdit etmektedirler. Bunun parçası olarak Mustafa Kemal Paşa ve onun yönetimindeki silahlı güçler, Moskova merkezli bir organizasyonun İran, Hazar Denizi'nin doğusundaki bölge, Anadolu, Afganistan ve Hindistan'daki faaliyetlerinden sorumlu doğu kanadının başında yer almaktadır.²⁵ Aynı yılın sonlarında, Kemalist ordunun Anadolu'nun doğusunda başarılar kazanmasının ardından, *The Times*'da "bir askeri muhabirden" imzası ile çıkan "Kızıl Zafer. Sovyet-Kemalist Birliği. Ermenistan'ın İzolasyonu" adlı yazıda bu zaferin bu birlikteliğin sonucu olduğu anlatılırken "Türkiye ve Rusya" için "Doğu'daki kötü yönetimin ikiz derebeyleri" ifadesi kullanılmıştır.²⁶ Bolşeviklerin Ankara üstündeki etkisi yine 1921'deki Londra Konferansı öncesi ve sonrasında da sıklıkla dile getirilerek, Ankara'nın 'uzlaşmacı' olmayan tutumunun Moskova'nın Ankara'ya uyguladığı baskıdan kaynaklandığı iddia edilmiştir.²⁷ Londra Konferansı sonrası Ankara'nın Dışişleri Bakanı Bekir Sami Bey'in görevden alınması 'Türk dostu' olarak tanınan İngiliz eliti tarafından bile bu Bolşevik baskısına bağlanmıştır (Herbert, 1924: 327).

Northcliffe *The Times*'ın genel bakış açısının kaba hatlarını çizerken, gazetenin günlük işletmesinin başında bulunan başeditör Henry Wickham Steed de 'Türk' hakkındaki yayın politikasının uygulanmasında ve detayları

²³ İstanbul Muhabiri, "Lenin-Enver intrigues", *The Times*, 5 Ağustos 1919.

²⁴ "Pro-Bolshevist Turks. Lord Bryce's call to the nation", *The Times*, 5 Mart 1920.

²⁵ S., "'Red' world plot. Moslem hordes to be roused. German agents at work", *The Times*, 3 Şubat 1920.

²⁶ Askeri Muhabir, "The red victory. Soviet-Kemalist combination. Armenia's isolation", *The Times*, 17 Kasım 1920. Benzer bir yazı için bkz. "Wrangel's fight for the Caucasus. The British prisoners at Baku", *The Times*, 2 Eylül 1920.

²⁷ İstanbul Muhabiri, "Izzet still at Angora", *The Times*, 18 Ocak 1921; "Policy of Angora. England the enemy", *The Times*, 25 Mayıs 1921.

belirlemede söz sahibi ikinci adamdır. Steed, halefi ve selefi Dawson'un aksine, patronu Northcliffe'e yakınlığı ile tanınır. Savaş sırasında İngiltere'nin düşman ülkelere yönelik propaganda faaliyetlerinde Northcliffe ile çok yakın bir ilişki içinde çalışmıştır. 1919'un Şubat ayında *The Times*'in editörlüğüne getirilen Steed, Northcliffe'in Ağustos 1922'de ölümünden kısa bir süre sonra Kasım 1922'de görevini selefine bırakmak zorunda kalmıştır.²⁸ Gazetenin, doğu ve ortadoğu Avrupa muhabirliklerinde bulunan Steed, 1913 yılında Chirol'un yerine gazetenin dış politika bölümünün başına getirilmiş ve hatta Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen önce İstanbul'da bulunarak dönemin bazı Osmanlı siyasetçileri ile görüşme imkanı bulmuştur. Steed'in Northcliffe ile olan düşünce bağından başka özelde de Jön Türkler'e karşı negatif ve aşağılayıcı bir tavrı vardır. Örneğin Talat Paşa'yı anılarında "cahil, yarı çingene eski posta memuru" olarak tanıtır (Steed, 1924: 374).

The Times gazetesi, İngiliz Hükümeti ve İngiliz yerleşik nizamı, Kemalistleri İttihad ve Terakki'nin doğrudan devamı olarak algılamışlardır. Resmî çevreler, Mustafa Kemal'in milliyetçi güçlerini eski İttihad ve Terakki'nin yeni bir isim altında ortaya çıkması olarak görmüşlerdir (Graves, 1941: 199). Yukarıda adları geçen iki kişi kadar önemli olan ve 1919-1922 yılları arasında *The Times*'in İstanbul muhabirliğini yapan Philip Perceval Graves (1876-1953) de bu görüşü paylaşan kişilerdendir. Oxford Üniversitesi'ni bitiren Graves, Birinci Dünya Savaşı öncesi Temmuz 1908-Temmuz 1915 tarihleri arasında İstanbul'da gazetenin muhabirliğinde bulunmuş ve savaş çıkınca İngiliz istihbarat servisinde görev alarak özellikle Kahire'de İngiltere'nin Osmanlı topraklarındaki psikolojik operasyonlarını şekillendiren *Arab Bureau*'da görev yapmıştır. Ordudan terhis olduktan sonra Graves, Haziran 1919'da, İstanbul'daki işinin başına dönmüş ve Yunanistan, Suriye ve Filistin'de üstlendiği bazı özel görevler dışında 1922'nin sonlarına kadar gazetenin İstanbul muhabiri olarak görevini sürdürmüştür.²⁹

Steed'in emrinde çalışan Graves, 1941 yılında yayınladığı *Briton and Turk* [Britanyalı ve Türk] adlı kitabında şu itirafta bulunmuştur: Kasım 1922'de son Osmanlı padişahı Vahdeddin, *H.M.S. Malaya* gemisiyle İstanbul'dan kaçtığında, kendisi de dahil İstanbul'da bulunan birçok Avrupalı gözlemci yeni İttihad ve Terakki'nin kukla bir halife aracılığıyla Pan-İslamcı planlarını gerçekleştirmek için sultandan kurtulduğunu düşünmüşlerdir (Graves, 1941: 205). Bu görüşün de etkisinde kalan İngiltere, Enver Paşa ve Cemal Paşa'nın Bolşeviklerle olan ilişkilerini sıkı bir şekilde takip ederken Talat Paşa ile de gayri resmi görüşme içinde bulunarak Ankara'nın faaliyetlerini takip etmek ve hatta etkilemek

²⁸ A. J. A. Morris, "Steed, Henry Wickham (1871-1956)", *Oxford Dictionary of National Biography* [http://www.oxforddnb.com/view/article/36260, erişim 5 Ocak 2009].

²⁹ Graves'in İstanbul muhabirliğinden kesin olmasa da Kasım 1922'da ayrıldığı düşünülmektedir. Bu ay içinde Steed de görevinden ayrılmış ve yerini Dawson'a bırakmıştır. Graves'in İstanbul'dan ayrılmasının gazete yönetimindeki değişiklikle ilgili olma ihtimali vardır.

istemmiştir. İşte bundan dolayı *The Times*, Mustafa Kemal Paşa'nın liderliğini olduğundan daha etkisiz olarak algılamıştır. Bu baskın algı, Steed'in İttihad ve Terakki hakkındaki önyargıları ile birleşince, gazete Türk tarafına herhangi bir tavizin verilmesini desteklememiş ve bu durum açıkça İngiliz yerleşik nizamının içinde yer alan Hintli Müslüman lider Ameer Ali [Emir Ali] tarafından *The Times*'daki yazısında belirtilmiştir. Gazetede mektupları nispeten sıklıkla yayınlanan Ameer Ali "editör"e, yani Steed'e, Türk meselesi hakkında "Kral'ın Müslüman tebaasının" görüşlerine katılmadığı halde gazetenin sayfalarını karşıt görüşleri dile getirmesi için kendine açtığı için teşekkür etmektedir.³⁰

Gazetede "Bizim kendi [İstanbul] muhabirimiz" imzasıyla çıkan yazılarında, Graves sadece bir gazeteci olmakla kalmayıp, politika tavsiyelerinde bulunan ve yorum yapan bir kimliğe bürünmüş, hatta yer yer bazı eleştirilere de yanıt vermekten geri kalmamıştır. Graves, İngiliz çıkarlarını ön planda tutarken Gladstone'cu anlayışa sempatisini de sıklıkla göstermiştir. Yıllar sonra Lloyd George'u Gladstone'un Türklere karşı tutumunun mirasçısı olmakla suçlayan Graves'in kendisi de, 1919-1922 dönemindeki yazılarından anlaşılacağı üzere, aslında aynı dönemde başbakanından hiç de farklı düşünmüyordu (Graves, 1941: 195, 199). İğneleyici ve aşağılayıcı bir tonla yazdığı yazılarında en çok tekrarlanan temalardan biri 'cahil', 'uyuşuk' ve 'kolayca kandırılabilen' Anadolu köylüsüdür.³¹ Bunu açıkça ifade etmekte hiçbir sakınca görmeyen muhabir, 'Türk'ü kalıplar halinde görmeye devam etmiş bu da onu özellikle bazı konulardaki çıkarsamalarında çok büyük yanılgılara düşürmüştür.³²

Graves, Ulusal Kurtuluş mücadelesinin başında yayınlanan yazılarında, Kemalistleri küçümser bir tavır takınmıştır.³³ Mustafa Kemal'i basit bir "kanun kaçağı"³⁴ ve Kuvva-i Milliye güçlerini ise Çerkezler, Yörükler, her çeşit maceraperestler ve işsiz güçsüz Müslümanlardan oluşan çeteler olarak tanımlamış ve sözüm ona bu milli teşkilatın zorla Türk köylüsü arasından adam toplamakta olduğunu yazmıştır.³⁵ Anadolu'daki direnişi göz ardı eden Graves'in görmezden geldiği bir başka konu da

³⁰ Ameer Ali, "Indian Muslims and Turkey", *The Times*, 24 Şubat 1920.

³¹ İstanbul Muhabiri, "Continuous muddling in Turkey. Vague fears of the peasantry", *The Times*, 1 Eylül 1919; "Cilician massacres. Origin of Marash outbreak. Nationalist orgies", *The Times*, 3 Mart 1920; "The Greeks in the Dardanelles. II.- Panderma", *The Times*, 27 Temmuz 1920; "Bolshevist aid for Turks. Mustapha's promise to his men", *The Times*, 30 Temmuz 1920.

³² Örneğin bkz. "American methods with the Turks. The Oriental and the time limit", *The Times*, 6 Ağustos 1919. Graves'in Osmanlı toplumunu analiz etmekte kullandığı bu kalıpları örneğin İngiliz Dışişleri Bakanlığı tarafından 1920'de yayınlanan Anadolu hakkındaki kitapta da görmek mümkündür. Bkz. *Anatolia*, ss. 12-14.

³³ İstanbul Muhabiri, "C.U.P. triumph in Turkish elections. The government nervous", *The Times*, 2 Ocak 1920.

³⁴ İstanbul Muhabiri, "Outlawed Turks. Organizing against mandates and partition", *The Times*, 21 Ağustos 1919; "Mr. Wilson's warning to Turkey. Outlaws blamed for massacres", *The Times*, 5 Eylül 1919.

³⁵ İstanbul Muhabiri, "Turk bands gathering near Smyrna. A new fighting giant", *The Times*, 17 Eylül 1919.

Yunanlıların Anadolu'yu işgali sırasında Anadolu'daki halka uygulamakta olduğu zulümdür. Graves, bu konuya ya hiç değinmemiş ya da değinmek zorunda kaldıysa bile bunun münferit bazı olaylardan ibaret olduğunu söyleyerek geçiştirmeye çalışmıştır. 1920'de Anadolu direnişinde düzenli orduya geçişle beraber gelen değişiklikler, Graves'i Ankara'yı daha ciddiye almaya itmiş fakat bu direnişin bertaraf edilmesinin İstanbul Hükümetini desteklemekle mümkün olacağını savunmuştur. Graves Türkiye'deki bu iki başlılığı gayet iyi teşhis etmiş ve yazılarında bunu işine geldiği gibi kullanmaktan kaçınmamıştır.³⁶ Her ne olursa olsun "Türkiye'nin meşru hükümeti" olan İstanbul Hükümetine, Anadolu'daki ulusal direnişi ortadan kaldırmak için gerekli olan finansal desteğin verilmesi gerekliliğinin altını çizen Graves, yazısında bir genel affın da gerekli olduğunu savunmuştur. Böyle bir af çıkarılırsa direnişçilerin çok büyük bir bölümünün mücadeleden vazgeçeceğine inanmaktadır. Graves, yazısını patronu Northcliffe'i memnun edecek bir şekilde bitirmiştir: Kemalistlerin Moskova'dan maddi ve manevi destek aldığını yazdıktan sonra böylece bu "silahlı maceraperestlerin eşkiya yönetimi"nin Transkafkasya, Kilikya, İran ve Arap ülkelerinde sorun çıkarmak için her şeyi yapacağını iddia etmiştir.³⁷

The Times yönetimi, Yunan mezalimi hakkında yayınlanmasına izin verdiği sınırlı sayıdaki okuyucu mektubunu, çok sayıdaki karşıt mektupları da yayınlamakla etkisizleştirmeye çalışırken³⁸ gazetenin İstanbul muhabiri de bu konuda elinden geleni yapmıştır. Nitekim Philip Graves'in İstanbul'da İngiliz elçiliğine bağlı olarak çalışan amcası Robert Graves, anılarında, yeğeninin Ağustos 1921'de yazdığı yazılarla *The Times*'de yayınlanan bazı "önyargılı kaynaklardan" gelen mektuplardaki "abartılı Yunan mezalimi raporlarını" "düzeltilmesini" yazmaktadır (Graves, 1933: 337). Örneğin 2 Aralık 1919'da Graves Anadolu'daki Hristiyanların korkularının abartılı olsa da geçmiş deneyimlerine dayanarak yersiz olmadığını savunurken,³⁹ daha önceki bir yazısında Müslümanların benzer korkularının tamamen yersiz olduğunu belirtmiştir.⁴⁰ Paris'te Osmanlı'nın kaderini belirleyecek görüşmeler devam ederken Maraş'ta çıkan olaylar da yine Graves'in kişisel ve tek taraflı yaklaşımını ortaya koymaktadır.⁴¹ Öyle ki bu olaylar sırasında ölen Ermenilerin Ermeni kaynaklarınca açıklanan miktarını abartılı bulan

³⁶ İstanbul Muhabiri, "Kemalists' anger with England. "Our deadly enemy"", *The Times*, 24 Haziran 1920.

³⁷ İstanbul Muhabiri, "Dealing with Mustapha Kemal. Turkish appeal for Allied aid", *The Times*, 27 Eylül 1920. Bolşeviklerin Kemalist hareket ile yakın ilişki içinde olduğuna dair haber için bkz. "Wrangel's fight for Caucasus. The British prisoners at Baku", *The Times*, 2 Eylül 1920.

³⁸ The Editor of *Hestia*, "The Greeks in Asia Minor", *The Times*, 13 Eylül 1919. *Hestia* editörüne destek veren mektup için bkz. H.O. Whittall, "The Greeks in Asia Minor", *The Times*, 20 Eylül 1919. Aubrey Herbert'in *Hestia* editörüne yanıtı için bkz. "The Greeks in Smyrna", *The Times*, 19 Eylül 1919.

³⁹ İstanbul Muhabiri, "The Christians of Turkey. Menace of famine", *The Times*, 2 Aralık 1919.

⁴⁰ Bkz. İstanbul Muhabiri, "Continuous muddling in Turkey. Vague fears of the peasantry", *The Times*, 1 Eylül 1919.

⁴¹ İstanbul Muhabiri, "Cilician massacres. Origin of Marash outbreak. Nationalist orgies", *The Times*, 3 Mart 1920.

Graves, yine de şu ifadeyi kullanmaktan kendini alamamıştır: “şüphesiz sayı yüksektir”.⁴² Graves’in bu taraflı bakış açısının sadece genel önyargılarından kaynaklandığını iddia etmek doğru olmayacaktır. Bu dönemde Graves’in yukarıda adı geçen amcası Robert Graves, İstanbul’daki İşgal kuvvetlerine bağlı Ermeni ve Rum Bürosu’nun [Armenian and Greek Section] başındadır ve özellikle Amerikalı misyoner kuruluşlar ile çok yakın bir ilişki içindedir (Graves, 1933: 329). Hayatındaki ana amacın “Hristiyan azınlıkları korumak” olduğunu yazan Robert Graves’in oğlu da bu dönemde işgal kuvvetlerinin kontrolünde bulunan ve yerel basını sansürleyen basın sansür bölümünde görev yapmaktadır (Graves, 1933: 332, 329). Bu durumda, amca Graves’in, yeğenine ‘gerekli bilgileri’ sağladığını düşünmek yanlış olmayacaktır.

Maraş olayları ile ilgili haberlerin İngiliz basınında çıktığı dönemde, İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Curzon’un bunları neden göstererek İstanbul’un statüsünü Paris görüşmelerinde tekrar tartışmaya açması da tesadüf olmasa gerektir.⁴³ Bundan bir yıl sonra, Sèvres Antlaşması’nın gözden geçirilmesi ile ilgili tartışmalar esnasında ve Yunanlıların savaşta kaybedeceğinin anlaşıldığı zamanda da *The Times*’da Anadolu’da Hristiyanlara uygulanan mezalim iddiaları hararetle işlenmiş⁴⁴ ama Müslümanlara yönelik şiddet ya göz ardı edilmiş ya da Türk taraftarı olarak bilinen kişilerin ağzından yansıtılarak marjinal ve ön yargılı bir görüntü yaratılmak amaçlanmıştır.⁴⁵

Graves, yazılarını hem İngiliz elitine hem de diğer muhataplarına yönelik kurgulamıştır. Örneğin 5 Eylül 1919’da yayınlanan yazısında, Mustafa Kemal ve taraftarlarına gerçekten yurtseverler ise ABD Başkanı Woodrow Wilson’un ileri sürdüğü prensiplerin Türkiye için uygulanmayacağı tehdidini ciddiye almalarını tavsiye etmektedir.⁴⁶ Bir başka yazısında 5,000 Hristiyanın öldürüldüğünü iddia ettikten sonra Mustafa Kemal’e karşı İstanbul Hükümetine yardım edilmesi gerektiğini yazmıştır.⁴⁷ Graves’in düşünce ve önerilerinin ciddiye alındığı görülmektedir. Bu da *The Times*’ın yerleşik nizam açısından en ciddiye alınan gazete olması ile ilişkilendirebilir. Bunun en güzel kanıtı İngiliz arşiv belgelerinde karşımıza

⁴² İstanbul Muhabiri, “The Marash massacres. 16,000 Armenians killed out of 22,000”, *The Times*, 2 Mart 1920.

⁴³ 29 Şubat 1920: CHAR/22/2/37; Lord Bryce’in bu olayları Ermeni emelleri için kullanması için bkz. Ameer Ali, “The massacres in Cilicia”, *The Times*, 10 Mart 1920.

⁴⁴ Örneğin bkz. A.H. Crosfield [Anglo-Hellenic League Başkan Yardımcısı], “Turkish cruelty in Asia Minor. Appeal to the Conference”, *The Times*, 26 Şubat 1921. Ayrıca haber olarak bkz. “Greece and her future. Manifesto of Anglo-Hellenic League”, *The Times*, 1 Aralık 1920; İstanbul Muhabiri, “Turks’ insane savagery. 10,000 Greeks dead”, *The Times*, 5 Mayıs 1922.

⁴⁵ Örneğin bkz. Lamington, H., Conyers-Surtees [milletvekili] ve Ameer Ali, “Distressed Turks”, *The Times*, 1 Kasım 1920; Ameer Ali, “Greeks and Turks”, *The Times*, 1 Mart 1921; Aubrey Herbert, “Greeks and Turks”, *The Times*, 4 Mart 1921.

⁴⁶ İstanbul Muhabiri, “Mr. Wilson’s warning to Turkey. Outlaws blamed for massacres”, *The Times*, 5 Eylül 1919.

⁴⁷ İstanbul Muhabiri, “Turks massacre 5,000 Christians. Cruelty of Kemal regime”, *The Times*, 23 Ağustos 1920.

çıkan ve Şubat 1920’de Hindistan işlerinden sorumlu Montagu tarafından gizli ibaresi altında devlet birimlerine dağıtılan “Türk Barışı” adlı dosyadır. Bu dosyada Hindistan Naibi’nden gelen telgrafların yanısıra *The Times* gazetesinde 4 Şubat 1920 tarihinde Graves tarafından yazılan “Türkiye ile Barış. Kaçınılması Gereken Tehlikeler. Verilen Sözlere Karşı Bir Uyarı” başlıklı uzun bir yazı da bulunmaktadır. Yazı bilgiden çok tavsiyelerle dolu olup İngiliz politika yapımcılarını etkilemek amacıyla yazılmış ve görünen o ki bu da kabul görmüştür.⁴⁸ Yazının ana konularından bir tanesi İstanbul’un statüsü meselesidir. Yazar şehrin Osmanlı Devleti’nde kalmasını savunmakta ama bu onun iyi niyetinden ileri gelmemektedir. Aşağıda alıntılanan kısım bunu açıkça ortaya koymaktadır:

İstanbul’a gelince, bir şey çok açıktır yani Efendi sınıfının büyük bir kısmı ki Türkiye’de siyasi açıdan sadece bunlar önemlidir, İstanbul’un imparatorlukta yaşamaya değer tek şehir olduğuna kuvvetle inanmışlardır ve eğer orada kalmalarına izin verilirse büyük fedakarlık ve tavizlere razı olacaklardır. Eğer İstanbul’u Türkiye’den ayırırsanız, aşırılıkçı liderlere büyük sayıda taraftar sağlarsınız. Eğer İstanbul’u başkentleri olarak Türklere bırakırsanız, ama tabii ki Avrupa’nın sıkı kontrolü altında, Kilikya, Ermenistan veya hatta İzmir için ölecek ya da ölmeleri için başkalarına [silahlı direnişin masraflarını karşılamak için] para ödeyecek kişi sayısını büyük oranda azaltırsınız.⁴⁹

Yukarıdaki teşhis ve önerinin dışında, Graves, Avrupa’nın Osmanlı topraklarında kimlere ‘yardım etmesi’ gerektiğini belirtirken Müslüman azınlıkları da ihmal etmemesi gerektiğinin altını özenle çizmiş ve “Avrupa’nın biraz yardımını hakeden” bu grupları Çerkezler, “Kızıl Bash” olarak nitelendirdiği Aleviler ve Tunceli’deki “heterodoks” Kürtler olarak sıralamıştır. Montagu’nun kişisel olarak bu gazetede çıkan yazılara daha önce de önem atfettiğini 5 Şubat 1919’da İstanbul’un kaderinin ne olması gerektiğine dair Paris’deki Hint delegasyonu tarafından İngiliz Hükümeti ve temsilcilerine dağıtılan “Türk Barışı” adlı gizli ibareli belgede de görmek mümkündür.⁵⁰

Yukarıda açıklanmaya çalışılan kişisel ve kurumsal şartlar ve genel düşünce yapısı göz önüne alındığında, *The Times* gazetesinin, Türk/Osmanlı siyasetçileri tarafından kendi lehlerine tavır alması için etkilenmesinin ne kadar zor ve belki de imkansız olduğu açıktır. Kapalı kapılar ardında, İngiliz siyaset yapımcıları ve genel olarak İngiliz yerleşik nizamı arasında görüş ayrılıkları olsa ve kendi aralarında bu konuları tartışsalar dahi iş kamuoyunun karşısına çıkmaya geldiğinde hem hükümet kanadı hem de İngiliz çıkarlarını ön planda tutan basın birlik mesajı vermişlerdir. Buna göre, *The Times*’da çıkan yazılar, İngiliz çıkarları ekseninde düşünülen ve yayınlanmasına izin verilen yazılar olmuştur. Nitekim bu sadece iktidarın

⁴⁸ Tarihsiz: TNA, CAB/24/97.

⁴⁹ İstanbul Muhabiri, “Peace with Turkey. Dangers to be avoided. A warning against promises”, *The Times*, 4 February 1920 ve Tarihsiz: TNA, CAB/24/97, s. 6.

⁵⁰ 5 Şubat 1919: “The Future of Constantinople”, CHAR, 22/1/7.

değil herkesin kabul etmesi gereken Lloyd George'un "ulusal çıkar söz konusu olduğunda tam aleniyet arzu edilmez" görüşüyle hareket edilmesinin bir sonucudur.⁵¹

Ankara Hükümetinin etkisi bir yana, İngiltere'nin isteklerini koşulsuz yerine getirerek muzaffer devletlerin iyi niyetini kazanacağına inanan İstanbul Hükümetinin bu gazeteyi etkilemede ne kadar başarısız olduğunu Londra temsilcisi Mustafa imzası ile İstanbul'daki Osmanlı Dışişleri Bakanlığına gönderilen rapordan anlamak mümkündür. İstanbul Hükümetinin isteği ve önde gelen Hintli Müslümanların organizasyonu ile Londra'da Lord Lamington, General Townshend, Muhammad Ali Jinnah [Muhammed Ali Cinnah] gibi isimlerin katıldığı protesto mitingleri düzenlenmiş ve bunlarla ilgili haber ve yorumların İngiltere'deki gazetelerde başta da tabii ki *The Times*'da yer alması ayarlanmaya çalışılmıştır. Örneğin, etkili kişilerce, Osmanlı 'tarafarı' görülen bir yazının *The Times*'da yayınlanması için gazete idaresine yapılan baskının sonuçsuz kalması söz konusu belgede açıkça ifade edilmektedir:

İngiliz nokta-i nazarından muhakeme-i ahval etmek şartıyla muhibbimiz olan İngilizlerden birinin hakkımızda aynı hissiyat-i muvalatkaranesi olan ve parlamentoda bir mevki-i mümtazı bulunan bir zata gönderdiği mektubun neşri için Lloyd George ve Lord Curzon'u açıktan açığa tenkid ve muahaze eyleyen [*The*] *Times* gazetesi nezdinde o mevki-i mümtaz sahibi olan zatın imal eylediği nüfuzun gazete idaresince tesirsiz ve neticesiz kaldığını izah-ı hale medar olmak üzere arz eylerim.⁵²

İngiliz bakış açısından dahi olsa Osmanlı tarafına olumlu bakabilecek yazıların yayınlanması için *The Times*'a yapılan baskıların etkisiz kalması şartırtıcı değildir. Bu mitingler arasında Lord Lamington gibi etkili bir ismin başkanlığında 23 Haziran 1921 tarihinde Londra'da düzenlenecek ve bazı milletvekillerinin de katılacağı toplantının duyurusu *The Times*'da birkaç cümle ile geçirilmiş ve orada da bu mitingin konusu "Yunan mezalimi" şeklinde tırnak içinde verilerek konunun doğruluğu ve haklılığı hakkında şüphe yaratılma yoluna gidilmiştir.⁵³

Bütün bu saydığımız negatif koşullar, Türk/Osmanlı lehine yorumlanabilecek yazıların gazetede hiç yer bulamadığı anlamına gelmemelidir. Örneğin, Graves'in Anadolu'daki direnişi bastırmak için İstanbul Hükümetine destek verme çağrısını içeren yazısını, Osmanlı tarafının desteklenmesi için yazılan bir yazı olarak okumak da mümkün olabilir. Fakat bu dönemde her iki 'Türk' tarafı için de destekleyici olarak yorumlanabilecek yazılar haber veya yorum kısımlarından çok karışımıza seçilmiş kişilerin ağzından editöre mektup olarak çıkmaktadır. Ama bu yayınlanan mektuplarda yukarıda açıklanmaya çalışılan ana çerçevenin dışına çıkılmadığı gibi *The Times* bu tür görüşlere sayfalarında yer vererek

⁵¹ 23 Eylül 1922: TNA, CAB/23/31, s. 62.

⁵² 25 Temmuz 1337 (25 Temmuz 1921): BOA, HR.SYS, 2383/7_1-2,5, *Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk*, belge fotokopisi s. 559 ve transkripsiyon s. 240.

⁵³ "Against "Greek atrocities"", *The Times*, 22 Haziran 1921.

ve özellikle de ‘ılımlı’ Hintli Müslüman temsilcilerinin görüşlerinin sayfalarında yer bulmasını sağlayarak muhalif düşüncelerin belki de radikalleşmesini kontrol etme gayretine düşmüştür. Ayrıca bu yazıların içerikleri analiz edildiğinde bunların İngiliz çıkarları ve İngiltere’nin onuru ve ahlaki üstünlüğü üzerine kurgulanmış yazılar olduğu görülecektir. *The Times*, bu mektupları yayınlarken kuvvetle savunulan karşı görüşlere de yer vermiştir. Haber sayfalarındaki yorumlu haberler ve bu karşı görüşler ‘Türk’ taraftarı olarak görülen görüşleri birer marjinal görüş statüsüne indirgemıştır.⁵⁴ Özellikle Valentine Chirol’un kuvvetli kaleminden çıkan yazılar, Hindistan’daki Hilafet hareketi ve diğer radikal hareketleri, İngiltere’nin Türklere karşı aldığı tavra bağlayan görüşleri etkisizleştirmede önemli bir yer tutmaktadır.⁵⁵

Bu mektupların altındaki imzalar gazete yönetiminin sayfalarında kimlerin görüşlerini dillendirmesine izin verdiğini göstermektedir. Ameer Ali, Aubrey Herbert, Aga Khan [Ağa Han] gibi yazılarına sıkça rastlanan isimlerden başka Cambridge Üniversitesi Profesörü E.G. Browne,⁵⁶ Lord Lamington gibi isimler de karşımıza çıkmaktadır. Bunlar arasında en öne çıkan isim Ameer Ali (1849-1928)’dir. Ameer Ali, önde gelen Hintli bir Şii ailesine mensup olup bütün öğrenim hayatında İngilizce eğitim almıştır. Hindistan Ulusal Kongresi’ne karşı çıkmış ve bu kuruluşun Müslüman haklarını savunmadığını düşünerek Londra’dan Müslümanlar için ayrı haklar talep etmiş ve 1906 yılında Bütün Hindistan Müslüman Birliği kurucuları arasında yer almıştır. İyi bir Müslüman olarak ve bir o kadar da Büyük Britanya kralına bağlılığı ile tanınan Ameer Ali, İngiliz yerleşik nizamının, hem Hindistan’da hem de İngiltere’de bir parçası olmuştur. Birinci Dünya Savaşı’nda, daha sonra ‘haklarını’ savunacağı halifenin cihat ilan ettiği Britanya İmparatorluğu’na bağlı kalmış ve Hintli birliklerin morallerini yükseltmek için cephe gezilerine katılmıştır. Kendisi savaştan sonra İstanbul’un Osmanlı Devleti’nin merkezi olarak kalması ve sultan-halifenin gücünün ve statüsünün değiştirilmemesi için verdiği çabalarla tanınmıştır.⁵⁷

Ameer Ali’nin 1918 yılında başlayan ve Sèvres Antlaşması’nın imzalanmasına kadar ki süreçte gazeteye yazdığı mektuplarında üzerinde durduğu ana temaların başında Osmanlı sultanının halife olarak durumu göz önünde bulundurularak İstanbul’un Osmanlı Devleti’ne bırakılması gerekliliği meselesi gelmektedir. Aksi takdirde, ona göre, Hindistan’daki 100 milyon Müslümanın Büyük Britanya İmparatorluğu’na olan bağlılıkları

⁵⁴ Örneğin bu yöntemle ilgili olarak mektupların nasıl düzenlendiğini görmek için 28 Ekim-11 Kasım 1919 tarihleri arasında *The Times*’da yayınlanan okuyucu mektuplarına bakınız.

⁵⁵ Chirol’un ilgili yazıları için bkz. *The Times*, 15 Mayıs 1920, 20 Eylül 1921, 3 Ekim 1921, 16 Kasım 1921 ve 17 Kasım 1921.

⁵⁶ Edward G. Browne, “Constantinople. The Ottoman state in Europe. Pro Turkish views”, *The Times*, 14 Ocak 1920.

⁵⁷ S. V. FitzGerald, “Ameer Ali, Saiyid (1849–1928)”, gözden geçiren Roger T. Stearn, *Oxford Dictionary of National Biography* [<http://www.oxforddnb.com/view/article/30400>, erişim 5 Ocak 2009].

ve inançları büyük ölçüde yok olacaktır.⁵⁸ Ameer Ali, İngiliz Hükümetine ve onun başındaki Lloyd George'a, Britanya İmparatorluğu'nun hakimiyeti altındaki Müslümanlara, 5 Ocak 1918 tarihinde Lloyd George tarafından verilen Türklerin başkentleri olan İstanbul'dan çıkarılmayacakları, çoğunlukta oldukları Trakya ve Anadolu topraklarının ellerinden alınmayacağı sözünü hatırlatarak, Hint halkının savaş sırasında Hindistan'da geniş kitlelere duyurulan bu sözün tutulmasını beklediğinin altını çizmiştir: "Müslümanlar her yerde onu şeref sözü olarak kabul etti ve İngiltere'nin onur ve dürüstlüğüne olan güvenlerini korudular. İngiltere'nin dünya çapındaki imparatorluğunda kendi onur ve dürüstlüğüne hiçbir değeri yok mudur?"⁵⁹ Nitekim Ameer Ali, Britanya'nın ahlaksal üstünlüğünü korumasının temelde bu sözün tutulmasına bağlı olduğunu söylerken Hindistan'da zaten radikalleşmekte olan milliyetçilik hareketinin bu şekilde önüne geçileceğini düşünmektedir. Aslında İngiliz sözüne güven Başbakan Lloyd George'un da ağzından düşürmediği bir söylemdir ve bunun önemini şöyle açıklar: "İngiliz sözüne güvenilemeyeceği hissinden daha çok Asya'daki İngiliz gücüne zarar verecek başka bir şey yoktur... Bu bizim için ölümcül [kötü] bir şöhret olacaktır."⁶⁰

Ameer Ali ile bazen ortak⁶¹ bazen de sadece kendi ismi altında *The Times*'da mektupları yayınlanan diğer bir isim de Hintli Müslüman, İsmaililer'in lideri Aga Khan III [Mohammed Shah] (1877–1957)'dir. İngilizlerin Güney Asya'daki etkisi sonucu zenginleşerek büyük servete sahip olan bir aileden gelen Aga Khan, Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti'nin savaşta tarafsız kalması için faaliyetlerde bulunmuş ve savaş sırasında da İngiliz çıkarlarına büyük hizmetlerde bulunmuştur. Özellikle İstanbul'un cihat ilan etmesinden sonra Mısır kamuoyunu sakinleştirerek İngiliz çıkarlarını korumuştur.⁶² O da Ameer Ali ile halifelik, İstanbul'un statüsü ve Anadolu'nun durumu hakkında aynı fikirleri paylaşmaktaydı. Ayrıca Aga Khan'ın kamuoyu önünde fikirlerini açıklamanın ötesinde İngiliz yetkililerine özellikle de Montagu'ye görüşlerini sürekli bildirdiğini biliyoruz. 2 Aralık 1920 tarihinde

⁵⁸ Bkz. Ameer Ali, "The Turkish question", *The Times*, 31 Ekim 1919; "The Turkish question", *The Times*, 9 Ocak 1920; "Constantinople. The Ottoman state in Europe. Pro Turkish Views", *The Times*, 14 Ocak 1920; "Peace in Asia Minor. A prime necessity", *The Times*, 1 Nisan 1920; "The terms with Turkey", *The Times*, 14 Mayıs 1920.

⁵⁹ Ameer Ali, "Constantinople. The Supreme Council's decision. Indian Moslems and Turkey", *The Times*, 24 Şubat 1920. Daha öncesi için bkz. Ameer Ali, "The Turkish problem", *The Times*, 8 Kasım 1919. Ayrıca bkz. "Moslem appeal for Turkey. Constantinople's faith", *The Times*, 24 Aralık 1919.

⁶⁰ Lloyd George'un bu konuşması Charles Roberts tarafından aktarılmıştır. "Peace with Turkey. Moslems and the Treaty terms", *The Times*, 15 Mayıs 1920.

⁶¹ Aga Khan ve Ameer Ali, "The future of Turkey. Appeal from Moslem leaders. The Prime Minister's promise", *The Times*, 6 Haziran 1919; "The fate of Turkey. Moslems and the peace", *The Times*, 2 Ağustos 1919.

⁶² Gilbert Laithwaite, 'Aga Khan III (1877–1957)', gözden geçiren Francis Robinson, *Oxford Dictionary of National Biography* [<http://www.oxforddnb.com/view/article/30345>, erişim 5 Ocak 2009].

Montagu'ye yolladığı mektupta Aga Khan, Türk meselesine olan ilgisinin nedenini açıkça ifade etmektedir:

Eğer Türkiye'yi gerçekten bağımsız bir güç yapacak şekilde antlaşmayı [Sèvres] gözden geçirirseniz, eğer Trakya ve İzmir gibi Türk eyaletleri [Türklerle] geri verilirse, eğer İngiltere liderliği üstlenip güçlü elini dostlukla Türkiye'ye ve dolayısı ile de İslam'a uzatırsa, var olan binlerce gerçek ılımlı [Hintli Müslüman] (fakat [şu anda] sizin Dışişleri Bakanlığınızın politikası sayesinde parçalanmış olan) bir güç haline gelecek, anayasal bağlılıklar güçlenecek ve aşırılıkları kendi doğal mecrasına, yani siyasi yaşamın aşırı sol kanadına indirgeyecek, aşırılıklara karşı sadece geçici bir tepkiden ibaret olmayan sağlam ve sürekli bir güç ortaya çıkacaktır.⁶³

Hintli Müslümanlar, sadece İngiliz Hükümeti ve kamuoyu nezdinde ya da Hindistan'da faaliyette bulunmakla kalmayıp Londra görüşmeleri sırasında da 'Türk'lerin, özellikle de Ankara Hükümetinin temsilciliğine soyunmuşlardır. 12 Mart 1921 tarihinde Lloyd George, dışarıda Ankara'nın Dışişleri Bakanı ve heyet başkanı Bekir Sami Bey beklerken, içlerinde Aga Khan'm da bulunduğu bir heyetle başbakanlık konutunda görüşmüştür. Bu heyetle konuşmasında hiçbir söz vermeyen Lloyd George, Hintli Müslüman temsilcilerine şu mesajı vermiştir:

[Bekir Sami Bey'in] delegasyonunu muhtemelen burada bırakarak Ankara'ya döneceğini düşünüyorum. Oraya vardığında sadece genel itirazları olan ama ne istedikleri hakkında hiçbir net fikre sahip olmayan kişilerle uğraşacaktır. [Türklerin] davalarını Mr. Imam'a teslim etmeleri çok büyük bir talihtir ve inanıyorum ki gerçekten tatmin edici bir antlaşmaya varabiliriz.⁶⁴

Nitekim, bu grubun mihmandarlığında Bekir Sami Bey İngiltere, Fransa ve İtalya ile ayrı ayrı antlaşmalar imzalamış ve İngilizlerin de gayet iyi bildikleri gibi⁶⁵ Misak-ı Milli'nin çok uzağında olan bu antlaşmalar, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından onanmadığı gibi Bekir Sami Bey de Dışişleri Bakanlığı görevini bırakmak zorunda kalmıştır (Bayur, 1995: 86-90).

Bekir Sami Bey ile Londra'da birkaç kez görüşen ve onun imzaladığı antlaşmaları destekleyen (Herbert, 1924: 327) ve *The Times* gazetesinde mektupları ile karşımıza çıkan bir başka kişi de İngiliz yerleşik nizamının tipik bir temsilcisi olan Aubrey Herbert (1880-1923)'tir. Soylu bir aileden gelen Herbert, Eton'dan sonra Oxford'da eğitimini tamamlamış ve İngiliz Dışişleri Bakanlığında göreve başlamıştır. Bu çerçevede 1904 yılında İstanbul'da görev yapmıştır. Daha sonra Muhafazakar Parti'den milletvekili olmuştur. Sıradışı kişiliği ile tanınan Herbert, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Arnavutluk'un bağımsızlığı için çaba sarf etmiş ve hatta Herbert'e iki

⁶³ 2 Aralık 1920: CHAR, 2/111/77.

⁶⁴ 12 Mart 1921: TNA, CAB/23-35, s. 13.

⁶⁵ Misak-ı Milli'nin İngilizce çevirisi hemen İngiliz Hükümeti'nin eline geçmiştir. Bkz. CHAR, 22/2/3-4.

defa gayri-resmi yollardan bu ülkenin krallığı dahi teklif edilmiştir. Savaş sırasında Kahire'deki İngiliz İstihbarat Bürosunda T. E. Lawrence'ın arkadaşı ve meslektaşı olarak görev yapan Herbert, savaştan sonra Muhafazakar Parti'de milletvekili olarak görevine devam etse de partisinden bağımsız hareket etmesi ile tanınan bir isim olmuştur.⁶⁶ Scotland Yard'ın isteği ve Lloyd George'un yazılı izniyle 1921 yılının 26-28 Şubat tarihleri arasında Almanya'da Talat Paşa ile görüşen Herbert, bu görüşmeyi rapor halinde Scotland Yard'dan İngiliz istihbaratının başı Sir Basil Thomson'a sunmuş ve Herbert'in düşündüğüne göre bu rapor daha sonra Thomson tarafından Lloyd George ve Lord Curzon'a iletilmiştir.⁶⁷

Herbert'in *The Times*'da yazılarının çıkabilmesinin nedenleri ve bu yazıların içerikleri yukarıda kısaca açıklanmaya çalışılan ilişkiler ağı içinde değerlendirilmelidir. Herbert, mektuplarında esas olarak Osmanlı Devleti'ne daha yumuşak ve uzlaşmacı davranılmasının İngiliz çıkarlarına daha uygun olacağını savunmuş ve İngiliz nüfuzunun Türkiye'de devam etmesi için İngiltere'nin bu yumuşamayı sağlaması gerektiğine inanmıştır. *The Times*'da yayınlanan mektuplarında İngiliz üstünlüğünü temel almakta ve Yunanistan'ın kayıtsız şartsız desteklenmesinin sadece İngiltere'nin Hindistan ve İslam dünyasındaki siyasi çıkarlarını değil, ekonomik çıkarlarını da etkileyeceğinin altını çizmektedir. Herbert, İzmir'in arka bölgesinde üretilen ürünlerin İngiltere'nin önemli ithal ürünleri arasında olduğunu hatırlatarak İzmir limanının Yunanlılar tarafından kontrolünün bu ticareti sekteye uğratacağını ileri sürmüştür.⁶⁸ Ayrıca Hindistan kartını da sıkça oynayan Herbert, 1919'daki ünlü Amritsar katliamını hatırlatarak İngilizlerin uzlaşmaz tavrının nelere mal olabileceğini işaret ederek İngiltere'nin önüne "Müslüman İmparatorluğumuzu" kaybetmemek için iki seçenek koymuştur. Ya Müslümanlar, İngiliz adaletine inanarak geçmişte olduğu gibi İngiliz yönetimini barışçıl olarak kabul edecekler ya da bu imparatorluk askeri güç zoruyla bir arada tutulacaktır. İkinci durumda, Herbert'e göre, "tarih muhtemelen Amritsar'daki trajediyi aynı karakterdeki birçok büyük olay içinde küçük bir olay olarak kaydedecektir".⁶⁹ O ayrıca Müslümanlara karşı yapılan Yunan mezaliminin Hristiyanlara yapılacak olan Müslüman mezalimini tetikleyeceğini savunurken İngiliz kamuoyunu en can alıcı noktadan vurmuştur: "Bu, büyük bir sabırsızlıkla seferberliğin bitmesini bekleyen adamlarımızın, Küçük Asya'da polis görevi yapmaya devam etmeye mecbur kalacakları anlamına gelecektir".⁷⁰

Herbert sadece gazetelere yazılar yazarak İngiliz kamuoyuna görüşlerini açıklamamış, parlamento içinden meslektaşlarına da özel

⁶⁶ Auberon Waugh, "Herbert, Aubrey Nigel Henry Molyneux (1880–1923)", *Oxford Dictionary of National Biography* [http://www.oxforddnb.com/view/article/37534, erişim 5 Ocak 2009].

⁶⁷ 12 Eylül 1922: CHAR, 2/124B/148-151. Ayrıca bkz. Herbert, ss. 307-327.

⁶⁸ Aubrey Herbert, "Greece in Asia Minor", *The Times*, 9 Ekim 1919; "The Greeks in Smyrna", *The Times*, 19 Eylül 1919; "Greeks and Turks", *The Times*, 4 Mart 1921.

⁶⁹ Aubrey Herbert, "The future of Turkey", *The Times*, 1 Kasım 1920.

⁷⁰ Aubrey Herbert, "The Greeks in Smyrna", *The Times*, 19 Eylül 1919.

mektuplarla görüşlerini aktarmıştır. Herbert, örneğin, 22 Mart 1922 tarihinde Winston Churchill'e gönderdiği mektubunda 'Türk' barışı hakkında önerilerde bulunmuştur. Buna göre, Anadolu'da 'Türk'lere gerçek hakimiyet verilmeliydi ama azınlık hakları göz önünde bulundurularak Avrupalı bir jandarma gücü Anadolu'ya yerleştirilmeliydi. Herbert, Makedonya ve Girit'te işe yarayan bu gücün Anadolu'da da işe yarayacağını düşünüyordu. Ayrıca Doğu Trakya'yı 'Türk'lere bırakmayı öneren Herbert, Batı Trakya'da ise geçici bir antlaşma yapılabileceğini ve belki tarafsız bir prensin buranın yönetimine atanmasının mümkün olabileceğini düşünüyordu. Ayrıca bir savaş hatırası olarak Gelibolu'nun İngilizlere verilmesinin talep edilmesini istemiş ve bu konuda 'Türk'lerin ikna edilmesinin mümkün olacağını savunmuştur. Bunun için 'Türk'lerin İngiliz politikasının gerçekten değiştiğine inandırılması ve İngilizlerin 'Türk'lere ülkelerinin yeniden yapılandırılması için yardım etme önerisinde bulunması gerekiyordu. Herbert, 'Türk'lerle iyi geçinilmeye çalışıldığı takdirde Türkiye üzerinde İngiliz nüfuzunun devam edeceğine inanıyordu.⁷¹ Herbert, bu önerilerinin kabul edilmesi halinde Anadolu'da bir İngiliz hegemonyasının etkin bir şekilde var olabileceğini sanıyordu.

Osmanlı/Türk tarafının sesi, İngiliz çıkarları açısından yazılan ama 'Türk taraftarı' olduğu söylenen azınlıktaki okuyucu mektuplarına sıkışmış ya da İstanbul Hükümetinin sesi, Ankara Hükümetine karşı kullanılmak istendiğinde haber sayfalarında duyurulmuştur. Ankara Hükümeti ise *The Times* tarafından ne bağımsız bir güç olarak tanınmış, ne duyulmuş, ne de görülmüştür. Ama bu durum 1921'in ikinci yarısından itibaren Anadolu'da Ankara lehine gelişen koşullar ile beraber değişmeye başlayacaktır.

2.1. Ankara'nın Sesi *The Times*'da

İngiliz işgal kuvvetlerinin başındaki General Sir Charles Harington, İstanbul'dan 14 Haziran 1921'de Churchill'e yolladığı mektubunda, Yunanistan'ın gücü ve kapasitesi hakkındaki şüphelerini iletiyor ve her şeyin çok hızlı yön değiştirdiğinin altını çiziyordu.⁷² Nitekim Harington'un bu mektubundan bir gün önce Mustafa Kemal ile görüşmek üzere İngiliz subayının İnebolu'ya gitmesi ve ardından Harington'un görüşme isteğinin Ankara'ya ulaştırılması, İngiltere'nin değişen şartlar içinde kendince tedbirler alma çabasında olduğunu göstermektedir. Her ne kadar İngiliz tarafı görüşme talebinin kendilerinden gelmediğini daha sonra ilan ederek bu konuda İngiliz basınını kullansa da bu İngiltere'nin Yunanistan'a güvenmediğini açık ve net bir şekilde gösteriyordu.⁷³

⁷¹ 22 Mart 1922: CHAR, 2/121/109-110.

⁷² 14 Haziran 1921: CHAR, 2/115/58-59.

⁷³ "Peace sign in Near East. Overture from Angora. A meeting with General Harington", *The Times*, 8 Temmuz 1921; "Pretensions of Angora. Unsatisfactory reply", *The Times*, 9 Temmuz 1921.

Bütün bu olaylar olurken hazırlıklarını tamamlayan Yunan ordusu, 8 Temmuz günü saldırıya geçmiş ve 25 Temmuz’la beraber Kütahya-Eskişehir Muharebesini kazanarak ulusal güçleri Sakarya nehrinin doğusuna çekilmeye zorlamıştır. Bu Yunan zaferi, *The Times* sayfalarında detaylı bir şekilde gazetenin İzmir ve İstanbul muhabirleri aracılığı ile ve ayrıca Atina kaynaklı haberlerle duyurulmuştur. Bu haberlerde, “kahraman” Yunan ordusunun zaferi detaylıca anlatılmış ve bu zaferin Ankara’da yarattığı telaş ve siyasi karışıklık okuyuculara duyurulmuştur.⁷⁴ Ama bu zafer kısa süreli olmuştu. Yunanlılar başladıkları işi bitirme arzusu ile 14 Ağustos 1921’de Türk mevzilerine saldırıya geçmiş ve 23 Ağustos’ta başlayan Sakarya Meydan Muharebesi, 13 Eylül’de Türk zaferi ile sonuçlanmıştı. Harington’ın belirttiği gibi her şey hızla yön değiştiriyordu.

Sakarya Muharebesi’nin sonucu, *The Times* için bir dönüm noktası olmuştur. Gazetenin 14 Eylül 1921 tarihli sayısında Yunanistan’ın hiç de iç açıcı olmayan durumu ortaya konulmuş⁷⁵ ve 2 Kasım 1921’de yayınlanan başyazıda da “Yunan teşebbüsü Küçük Asya’da kesinlikle başarısızlığa uğramıştır” denilerek hükümetin Yakın Doğu’daki politikasına yeni bir yön vermesi gerektiği belirtilmiştir. Anadolu direnişini yeniden bir değerlendirmeden geçiren gazete, daha da ileri giderek yapılması gerekenleri sıralamıştır: Britanya İmparatorluğu’nun çıkarları için Türkiye’nin “Milli Hükümeti” ile müzakerelere girilmeli ve bu uğurda gerekirse Yunanlıların Küçük Asya’yı boşaltmalarını sağlanmalıdır. Bu yazıdaki şu cümleler oldukça dikkat çekicidir:

Sèvres Antlaşması eskimiş ve kullanılmaz hale gelmiştir. İstanbul’da Müttefiklerin koruması altında var olan kukla Türk Hükümetinin hiçbir önemi yoktur. Türkiye’nin gerçek temsilcisi olan tek hükümet, MUSTAFA KEMAL’inkidir... Yurtdışında İngiliz Hükümetinin Yunan isteklerine bir miktar sempati duyduğu ve onların Türklere saldırmasını desteklediğine dair bir izlenim vardır. Bu izlenim – bugün için inanıyoruz ki yanlıştır – kararlı bir şekilde giderilmelidir. Yunanlılara verebileceğimiz en iyi hizmet, onları, imkansız taleplerini hemen terk etmeleri için ikna etmektir. Türkler ve Yunanlılar arasındaki ihtilafın uzadığı her gün, Mezopotamya, Kürdistan, Orta Doğu’dan Hindistan’a kadar olan yerlerde sorunlarımızı ve harcamalarımızı çoğaltmaktadır.⁷⁶

⁷⁴ İzmir Muhabiri, “The Greek success. Move to cut Turkish communications”, *The Times*, 21 Temmuz 1921; İstanbul Muhabiri, “Greek advance. Eskişehir captured”, *The Times*, 22 Temmuz 1921; “Greek victory. Advance towards Angora. Constantine again popular”, *The Times*, 23 Temmuz 1921; “Story of the Greek victory. Turks outmaneuvered”, *The Times*, 25 Temmuz 1921; “Turkish losses considered. Christians in Anatolia”, *The Times*, 28 Temmuz 1921; “Turks’s heavy losses. Massacre of Pontine Greeks”, *The Times*, 29 Temmuz 1921; İzmir Muhabiri, “Turks withdraw. Fresh stand to be made”, *The Times*, 26 Temmuz 1921; İstanbul ve İzmir Muhabirleri, “Angora Cabinet shaken. Russian guns captured”, *The Times*, 30 Temmuz 1921.

⁷⁵ Başmakale, “Greece and Turkey”, *The Times*, 14 Eylül 1921.

⁷⁶ Başmakale, “The crisis in the Near East”, *The Times*, 2 Kasım 1921. Çeviride büyük harflerle yazılan sözcükler metnin aslında da büyük harflerle yazılmıştır.

The Times, cepheden gelen haberler ışığında hem kendi konumunu hem de aslında İngiltere'nin çıkarlarının nasıl korunacağını tanımlama ihtiyacı duymaktadır. Fransa'nın Sakarya zaferinden sonra Ankara ile uzun süredir müzakere ettiği antlaşmayı imzalaması *The Times*'ın değişen tutumunda çok önemli bir rol oynamıştır. Fransa'nın 20 Ekim 1921 tarihinde Ankara ile imzaladığı antlaşma, İngiltere'de büyük yankı uyandırmış ve *The Times*'ın İstanbul muhabiri ve editörü bu konuyla ilgili yazılar yazmışlardır. 4 Kasım 1921 tarihinde gazetede İstanbul muhabiri imzası ile yayınlanan yazıda sözü edilen antlaşmanın gizli ek maddeleri hakkında Ankara kaynaklı söylentilerin doğru olmaması temenni edilirken Fransa üstü kapalı bir şekilde eleştirilmiştir.⁷⁷ *The Times*'ın editörünün 5 ve 7 Kasım'da çıkan yazılarında da Fransa'nın tutumu diplomatik bir dille eleştirilirken editör, Fransızların daha ileri gitmesini önlemek amacıyla onlara birlikte hareket etmenin gereğini hatırlatmıştır.⁷⁸ Gerçekte İngiltere için temel sorun, Fransa'nın Anadolu'dan çekilmesinin de ötesinde bu ülkenin Kemalistleri 'Türk'lerin tek temsilcisi olarak tanınması olasılığıdır. Bu da o zamana değin galip devletlerin takip ettiği politikanın çöktüğü anlamına gelmektedir.

Müttefikleri ile Anadolu meselesi hakkında yolları ayrılmakta olan İngiltere'nin içinde bulunduğu çetrefilli ekonomik ve politik koşullar, onun Anadolu'da Yunanlıları asker ve para gücüyle desteklemesini engellemekte, İngiliz sömürgelerindeki memnuniyetsizlik gittikçe artmaktadır. Anadolu'daki istikrarsızlık, İngiltere'nin elinde tutmakta fazlasıyla azimli olduğu Irak için bir tehlike teşkil etmekte idi. Daha 16 Şubat 1921 tarihinde Bağdat'taki Orta Doğu özel muhabiri yazdığı makede, Müttefiklerin İzmir konusunda yapacağı açılımın, Hindistan'daki Halifelik "kışkırtmasını" etkisizleştireceğini ve Müslümanların duygularını da yatıştıracağını söylerken bu durumun aynı zamanda İngiliz ve Fransız vergi mükelleflerinin Suriye ve Irak'taki askeri harcamalardan doğan üzerlerindeki vergi yükünü azaltacağını da yazıyordu.⁷⁹ 1922 yılı ile birlikte Irak'taki İngiliz yönetimi Türklerle bir barışa ulaşılması konusunda fazlasıyla sabırsızlanmaktaydı.⁸⁰

Sakarya zaferi ve Türk-Fransız antlaşmasının yankılarının azalması ile birlikte *The Times* daha ölçülü ve çok yönlü bir yayın politikası geliştirmiştir. Her şeyden önce gazete, İngiltere ve müttefiklerinin özellikle de Fransa'nın birlikte hareket etmesi gerekliliğini sürekli olarak işlemiştir. Gazetenin baş makalelerinde, İngiltere'nin Yunan arzularına tamamıyla tabi olmamasının gerekliliği vurgulanırken diğer yandan da Fransa'nın tek başına hareket ederek Kemalistlerle imzaladığı antlaşmanın barışı zora

⁷⁷ İstanbul Muhabiri, "Concessions to the Kemalists. Causes of uneasiness", *The Times*, 4 Kasım 1921.

⁷⁸ Başmakale, "The Near Eastern problem", *The Times*, 5 Kasım 1921; "The Franco-Turkish Agreement", *The Times*, 7 Kasım 1921.

⁷⁹ "Mesopotamian dangers. Results of British muddling. Arabs ignorant of mandate", *The Times*, 16 Şubat 1921.

⁸⁰ 4 Şubat 1922: CHAR, 17/26/18-21. Bu tarihten çok önce Anadolu'daki olayların Irak ve diğer Arap topraklarını nasıl tehdit ettiğini gösterir yazıları *The Times*'da görmek mümkündür. Bkz. G. Haddad, "Arab raid on Tel Afar", *The Times*, 19 Haziran 1920.

soktuğu savunuluyordu. Gazete bundan sonra Müttefiklerin beraber hareket etmesini istiyor ve bu konuda telinde bulunuyordu.⁸¹ Gazete, 1922 kışı bitmeden Yakın Doğu'daki sorunu çözenin önemini belirtirken bunu yukarıda tartışılan medeniyet zeminine oturtmayı da ihmal etmiyordu. Bu sorunun çözümünün sürüncemede bırakılmasının Müttefiklerin müdahale etme gücünü azaltacağı ve “Avrupalı Güçlerin Doğu'daki medeniyetleştirici başarılarının harap edilmesi”ni teşvik edeceği iddia ediliyordu.⁸² Ayrıca, *The Times*, Kemalistlerin Bolşeviklerle olan yakınlığını vurgulayarak Müttefiklerde korku yaratarak ortak düşmana karşı birlikte hareket etmelerini sağlamayı amaçlıyordu.

Fransa'yı hizaya getirmek için uğraşan *The Times*, öte taraftan da Lloyd George'un artık İngiliz çıkarlarını tehdit eden aşırı Yunan taraftarı politikasını değiştirmeye çalışıyordu. Özellikle 1922 yılının ortasına gelindiğinde, İngiltere'de seçimlerin yaklaşmasının da etkisiyle, *The Times*, Lloyd George'a olan muhalefeti Yakın Doğu konusunda da keskinleştirmişti. İngiliz iş dünyası uzayan savaş dolayısı ile Anadolu'dan beklediği ekonomik kazançları elde edemezken diğer yandan da Türk tarafının savaşı kazanacağını anlaşılmaması ile beraber var olan imtiyazlarını kaybetmemek için sesini çıkarma ihtiyacı duymaktaydı. 1919'da Aydın-İzmir Demiryolu'nun başına getirilen Lord St. Davids, ancak 1922 yılı ile beraber Yunanlılar aleyhinde açıkça konuşmaya başlamış ve Yunan mezalimi hakkında raporlar yayınlamıştır. 26 Eylül 1922'de yapılan şirket toplantısında açıkladığı Yunanlıların geri çekilme esnasında demiryoluna ağır hasar vermesi, hatta demiryolu çalışanlarının Türk tarafının yardımıyla kurtarılması, İzmir limanının istendiği gibi iş yapamaması ve her şeyden önemlisi Yunanistan'ın şirkete olan borçlarını ödememesi gibi gelişmeler St. Davids'i çileden çıkarmıştı.⁸³ Aynı toplantıda, St. Davids daha da ileri giderek Yunanistan'ın başına gelen her şeyi hak ettiğini söylemiş ve “Kral Konstantin'in hizmetkarları dövüşte çok kötüler ama çalma, kundaklama ve öldürme konusunda birinci sınıflar” diyerek öfkesinin boyutlarını göstermiştir.⁸⁴

Gazetenin Yunanistan karşısındaki tutumundaki değişiklik, yayınlanan okuyucu mektuplarına da genel olarak yansımıştır. 5 Kasım 1921 tarihinde çıkan başyazıdan sonra çıkan bazı mektuplarda Yunanistan'a verilen destek

⁸¹ Başmakale, “The Near Eastern problem”, *The Times*, 4 Ocak 1922.

⁸² Başmakale, “The Near East”, *The Times*, 24 Ocak 1922.

⁸³ Lord St. Davids Nisan 1922'deki şirket toplantısında şikayetlerde bulunmuş ve bunları altı ay sonra tekrarlamıştır. “Company meetings. The Ottoman railway from Smyrna to Aidin. Greek method of warfare. Strong indictment by Lord St. Davids. Criticism of British Foreign Office”, *The Times*, 27 Eylül 1922; “Company meetings. The Ottoman railway from Smyrna to Aidin of His Imperial Majesty of Sultan. Lord St. Davids on Greek administration. Control of evacuation urged. Present regime strongly criticized”, *The Times*, 1 Nisan 1922; “Greek atrocities. Strong condemnation by Lord St. Davids”, *The Times*, 27 Eylül 1922; “Notes of the Week: Maritime trade and the Near Eastern Crisis”, *The Economist*, 30 Eylül 1922, s. 541.

⁸⁴ “Company meetings. The Ottoman railway from Smyrna to Aidin. Greek method of warfare. Strong indictment by Lord St. Davids. Criticism of British Foreign Office”, *The Times*, 27 Eylül 1922.

farklı kişiler tarafından sorgulanmaya başlanmıştır. Sir Graham Bower imzasıyla çıkan bir mektupta şu cümleler oldukça dikkat çekicidir: “Eğer Britanya’nın çıkarlarını ve dürüstlüğünü Yunan ihtirasları için kurban etmeyi kabul edersek, Yunanistan gibi fakir bir ülke bir fetih ve uzun süreli askeri işgal ve baskı politikasını yürütebilir mi?”⁸⁵

4 Ağustos 1922 tarihinde Lloyd George’un Yunan tezini savunan, Yunan kuvvetlerini yüceltten ve yüreklendiren bir demeç vermesinin ardından,⁸⁶ Sakarya Muharebesi’nden sonra sürekli İngiltere’nin çıkarlarının Türk-Yunan ihtilafında tarafsız olmakta yattığını savunan *The Times* editörü, bu demece büyük bir tepki göstermiş ve çok ağır bir şekilde Lloyd George’u eleştirmiştir:

Özellikle Britanya’nın çok geniş çaplı çıkarlarını etkileyen Yakın Doğu sorununda, başbakanın ihtilafa taraf olan taraflardan birinin savunması gibi görünen tartışmalı bir nutuk değil sorunun bütün faktörlerinin dikkate alındığı bir değerlendirme beklerdik. BAY LLOYD GEORGE’un Yunanlılara karşı olan sempatisi muhtemelen kendi kişisel tercihlerinden kaynaklanmış olabilir. Ama BÜYÜK BRİTANYA’NIN BAŞBAKANININ, kritik bir zamanda, yaptığı önemli bir konuşmada, İslam dünyasında Anadolu’daki anlaşmazlığın uyandırdığı derin rahatsızlığı inkar etmesi esef vericidir.⁸⁷

Bu yazıyı büyük bir heyecanla karşılayan Ameer Ali, editöre yazdığı mektubunda bu yazının “Müslüman dünyada yatıştırıcı bir etki” yaptığını savunarak yazının İngiltere’nin bir bütün olarak Lloyd George’un görüşlerini desteklemediğini gösterdiğini belirtmiştir.⁸⁸ Lloyd George’un bu konuşması daha sonra Herbert ve Philip Graves gibi isimler tarafından da şiddetle eleştirilmiştir (Herbert, 1924: 328; Graves, 1941: 204).

Mustafa Kemal Paşa tarafından görevlendirilen İçişleri Bakanı Ali Fethi Bey’in Ankara’nın tam yetkili elçisi olarak Londra’yı ziyareti, *The Times*’ın Anadolu’da Ankara lehine oluşan şartlara uygun yeni stratejiler geliştirdiği ve hükümetle arasında keskin bir görüş ayrılığının olduğu işte yukarıda sözü geçen bu döneme rastlamaktadır. Asıl görevi İngilizleri Eylül ortasına kadar oyalamak olan Fethi Bey, hükümet çevreleri tarafından hiç de sıcak bir kabul görmemiştir. Aubrey Herbert, Lloyd George hükümetinin bu katı tutumunu yumuşatmak için 4 Ağustos 1922 tarihinde, Şubat 1921’de İngiliz kolonilerinden sorumlu bakan olarak göreve başlayan ve özellikle Mezopotamya ve Hindistan’daki durumu ve Anadolu’daki savaşın buralara olan olumsuz etkilerini bilen Churchill’e bir mektup yazmış ve Fethi Bey’in ziyaretinin barış için büyük bir fırsat olduğunu vurgulamıştır: “İnanıyorum

⁸⁵ Graham Bower, “Greek imperialism”, *The Times*, 8 Kasım 1921.

⁸⁶ “British Near East policy. Premier on a “just peace”. Greek army praised”, *The Times*, 5 Ağustos 1922. Çeviride büyük harflerle yazılan sözcükler orjinal metinde de büyük harflerle verilmiştir.

⁸⁷ Başmakale, “Greeks and Turks”, *The Times*, 5 Ağustos 1922.

⁸⁸ Ameer Ali, “Peace in the Near East. Turkish claims to Constantinople”, *The Times*, 18 Ağustos 1922.

ki bütün taraflar barış için çok hevesli ve eğer bu fırsat kaçırılırsa, bu bir şansızlık olacaktır. Eğer barış olmazsa, o zaman savaş olmalıdır diye düşünüyorum ve bu da Mezopotamya ve her yerde daha fazla sıkıntı anlamına gelecektir”.⁸⁹ Churchill’den, “ikisi de beyefendi” diye takdim ettiği Fethi Bey ve Nihad Reşad Bey (Belger)’le görüşmesini istemiş fakat Herbert’in bu isteği, Churchill’in yurtdışında olacağı ve dönüşünde de Londra dışında bulunacağı mazeret gösterilerek geri çevrilmiştir.⁹⁰

Fethi Bey’den beş ay önce Ankara’nın Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey (Tengirşenk) de Londra’ya gönderilmiştir. Onun ziyareti de istenen sonucu vermemiş ve Ankara Hükümeti, önerilen ateşkesi kabul etmek için öne sürdüğü Yunan ordularının Anadolu’dan çekilmesi koşulunu Londra’ya kabul ettirememiştir. Ama Yusuf Kemal Bey, bu ziyareti sırasında, bazı ileri gelen hükümet yetkilileri ile görüşmüş ve hatta Dışişleri Bakanı Lord Curzon’la yaptığı görüşmede Curzon’ın tepeden bakan ve samimiyetsiz tutumu ile karşılaşmıştır. Curzon, Yusuf Kemal Bey’e, Yusuf Kemal Bey’in İngiliz Hükümetinin tarafsız olmadığı gibi bir izlenim içinde olduğu görüntüsü verdiğini ama bunun yanlış olduğunu söylemiş ve kendisinin, yani Curzon’un, “Yunanlıları [savaşa] teşvik etmeyi ve onlara yardım etmeyi her zaman reddettiğini” iddia ederek “Türkiye’nin bir dostu” olarak ‘tavsiyelerde’ bulunmuştur.⁹¹

Herbert, daha sonra Fethi Bey için yapacağı gibi, Churchill’e yazarak ondan Türk heyeti ile görüşmesini istemiştir. Herbert, Türk heyetinin yalnızca Lord Curzon ve Andrew Ryan ile görüşmeleri durumunda, heyetin İngiltere’den kızgın bir şekilde ayrılacağını iddia etmiş çünkü bu iki ismin Türkler tarafından düşman olarak görüldüğünü savunmuştur. Churchill’den hiç olmazsa sadece Türklerle “[iyi] geçinmek” için onlarla görüşmesini istemiş ve bunun daha sonraki barış görüşmeleri sürecinde çok işe yarayacağını vurgulamıştır.⁹² Churchill bu talebi de karşılıksız bırakmıştır. Yusuf Kemal Bey’in Londra’da sürdürdüğü temaslar sırasında Türklerin Hristiyanlara uyguladığı iddia edilen mezalimlerle ilgili haberler sıklıkla *The Times*’ta yayınlanmış ve bu şekilde, Ankara üzerinde psikolojik baskı uygulanmaya çalışılmıştır. Sadece 31 Mart 1922’de Londra’dan Ankara’ya dönmekte olan Yusuf Kemal Bey’in *The Times*’in Sofya muhabiri ile kısa bir söyleşisi bu gazetede yer bulabilmiştir.⁹³

Fethi Bey, Yusuf Kemal Bey’in aksine Lloyd George Hükümeti tarafından dinlenmeye bile layık görülmemiş ama basında sesini daha çok duyurmuştur. Ne Curzon ne de Lloyd George, Fethi Bey’le görüşmek istemiş, ama hükümet dışından gelen baskılardan olsa gerek 14 Ağustos 1922’de Dışişleri Bakanlığı müsteşarı, Fethi Bey’le görüşmek durumunda

⁸⁹ 4 Ağustos 1922: CHAR, 2/124 A/13-14.

⁹⁰ 25 Aralık 1921: CHAR, 2/114/15-16.

⁹¹ 18 Mart 1922: “Memorandum of an interview between Lord Curzon and Yussuf Kemal Bey, 1, Carlton House Terrace, March 18th 1922”, TNA, CAB/24/134, s. 8.

⁹² 17 Mart 1922: CHAR, 2/121/90.

⁹³ “Angora’s attitude. Better British relations desired”, *The Times*, 31 Mart 1922.

kalmıştır. Aslında Fethi Bey'in İngiliz Hükümetinden bir beklentisi yoktur. Amacı İngiliz kamuoyuna Ankara'nın barışı arzuladığını anlatmak ve bu yolla hükümetin ve dolayısı ile de Yunanlıların elini zayıflatmaktır. İngiliz Hükümetinin uzlaşmaz tavrı ortada iken 16 Ağustos 1922'de Mustafa Kemal Paşa'dan, Londra'da kalmaya devam etmesi istenen Fethi Bey'e gelen "zaman kazanmağa devam ediniz. Her yerde İngilizlerle basınla özellikle ilgileniniz" talimatı aslında Fethi Bey'in ne amaçla Londra'da olduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır (Okyar, 1985: 69).

Fethi Bey, anılarında Londra'nın önde gelen otellerinden Savoy'a yerleşikten sonra peş peşe basın toplantıları yaptığını ve bu toplantıların hem İngiliz hem de yabancı basın mensupları tarafından ilgiyle karşılandığını yazar. Aralarında "Times muhabiri de olan tanınmış gazete-dergilerin mensupları" Savoy'a gelmişler ve bu konuda yazılar yazmışlardır (Okyar, 1980: 304). 4 Ağustos 1922 tarihli *The Times*'de Fethi Bey'in verdiği demeç yer alır. Fethi Bey'i "görünüşiyle İngilize çok benzeyen" orta yaşlı bir adam olarak tanıtan muhabir, böylece İngiliz bakış açısından ona büyük bir iltifatta da bulunarak okuyucularına Ankara'nın temsilcisinin İngiltere tarafından muhatap alınabilecek biri olduğu mesajını verir. Fethi Bey, İngiliz kamuoyunun Türklerin verdiği mücadeleyi yeterince bilmediğini bildirerek bunun bir varoluş mücadelesi olduğunu belirtmiş ve bu demecinde çok uzlaşmacı bir portre çizmeye çalışmıştır. Fethi Bey'in demecinin yayınlandığı gün, Lloyd George'un Yunanistan'ı tamamen desteklediği konuşmayı yaptığı gündür.⁹⁴

Ankara Hükümeti'nin *The Times* tarafından muhatap kabul edilmesi, Yunanlıların terk edildiği anlamına gelmemelidir. Gazete bir çeşit denge stratejisi izlemiştir. Bu dönemde de daha önce olduğu gibi Hristiyanlara yapılan mezalim iddiaları gazete sayfalarında sürekli işlenmiş ve Yunanistan'ın Anadolu'yu işgal etmesinde, Müttefiklerin sorumluluğunun altı çizilmiştir. Böylece hem Yunan tarafına hem de Yunan tarafını destekleyen İngiliz kamuoyuna, eğer İngiltere Ankara ile masaya otursa, bunun Yunanlıların çıkarları da göz önünde tutularak yapılacağı konusunda güvence verilmiştir. Ayrıca savaş sonrası süreçte azınlık kartının, Türk tarafı üzerinde baskı aracı olarak kullanılmak üzere, İngiltere'nin elinde bulundurulması için gerekli zemin hazırlanmıştır. Nitekim Anadolu'daki mücadelenin Türk zaferi ile sonuçlanmasının ardından mezalim iddiaları ve Hristiyan azınlık hakları gazetenin işlediği belli başlı konular olmuştur.

İngiliz basını tarafından ilgiyle karşılanan Fethi Bey, Londra'da iken bu tür mezalim iddiaları ile sıklıkla muhatap olmuş ve bunlara yanıt vermek ihtiyacını duymuştur. Hatta kendisiyle yapılan röportajda da Rumların tehirci ile ilgili bir soru ile karşılaşmış ve buna yanıt olarak Tanrı'nın huzurunda herkes ile bu konuyu tartışabileceğini söylemiştir.⁹⁵ Yunan

⁹⁴ "Kemalist minister in London. Fethy Bey's hopes for the future", *The Times*, 4 Ağustos 1922.

⁹⁵ "Kemalist minister in London. Fethy Bey's hopes for the future", *The Times*, 4 Ağustos 1922.

Rum tehirci meselesi Mayıs 1922'den itibaren *The Times* sayfalarında sürekli işlenmiştir.

ülküsünün İngiltere'deki en önde gelen savunucularından Sir Arthur Crosfield'in 9 Ağustos 1922 tarihinde *The Times*'da yayınlanan mektubuna⁹⁶ cevaben Fethi Bey'in yazdığı mektup 16 Ağustos 1922 tarihinde yayınlanmıştır. Crosfield'in bütün Müslümanların Mustafa Kemal Paşa'nın yanında yer almadığı iddiasına karşı Fethi Bey, Müslümanların kendi tercihlerini yapmak için yalnız bırakılmaları gerektiğini belirtmiş ve Crosfield'in onlar adına konuşmaya hakkı olmadığı imasında bulunmuştur. Fethi Bey ayrıca Yunan ya da Türk olmayan kaynakları listeleterek Anadolu'daki Yunan mezalimine dikkat çekmiştir.⁹⁷ Fethi Bey'in mektubu, Ankara Hükümetinin İstanbul'daki istihbarat kaynakları tarafından Türkçe'ye çevrilerek Ankara'ya gönderilmiştir.⁹⁸ 29 Ağustos 1922 tarihinde yayınlanan mektubu ile Crosfield, Fethi Bey'in mektubuna yanıt hakkı elde etmiştir.⁹⁹

Makalenin başında açıklanan hedef kitleye basın yoluyla ulaşmak hiç kolay olmamıştır. İngiltere'deki basın ve özelde de *The Times* reel politika şartları değiştiğinde kendine yeni bir konum seçmek zorunda kalmış ama bu İngiliz tutumunun bütünüyle değiştiği anlamına gelmemiştir. Özeld yapılan tartışmaların kamuoyu önünde yapılmasından kaçınılmış ve İngiltere Hükümeti, Türk politikasını sonuna kadar götürmüş, Lloyd George Hükümeti'nin sonunun geldiği görülünce İngiliz yerleşik nizamı savaş süreci için yeni bir konum almak durumunda kalmış ve bu yolla yeni Türkiye üzerinde etkin bir İngiliz nüfuzu kurmayı planlamıştır.

Fethi Bey'in anılarında yer alan şu görüşe katılmak pek mümkün değildir: "Ankara'nın ne derece anlaşma taraflısı olduğuna dair matbuata beyanatım üzerine hükümetin yolu şiddetle tenkid edilmiş ve umumi efkar hissedilir derecede lehimize dönmüştür" (Okyar, 1980: 305). Çünkü kendisinin basın tarafından büyük ilgiyle karşılanması temelde Anadolu'da değişen şartlar ile ilgilidir. İşte bu ortamda *The Times* kendi kendine yeni bir görev üstlenmiştir. Bu da barış görüşmelerinde İngiliz çıkarlarını savunmak ve İngiliz üstünlüğünü Türk ulusal güçlerine kabul ettirme görevidir. İzmir zaferinden sonra 3 Ekim 1922 tarihinde *The Times*'da çıkan uzun bir yazıda Mustafa Kemal Paşa ile General Sir Charles Harington karşılaştırılmıştır. O zamana dek gazetenin sütunlarında Mustafa Kemal hakkında çıkan en olumlu yazılardan biri olan bu yazıyı, makalenin yazarı, Mustafa Kemal'e bir mesajla sonlandırır: "Mustafa Kemal anlamalıdır ki ordusu ne kadar sağlam olursa olsun savaş hâlâ cephane ister. Türk kuvvetlerinin tüfekleri, makineli tüfekleri ve ağır silahları, ki aralarında Rus ve hatta Alman yapımı

Örneğin bkz. "Turkish deportations. Confirmation of "The Times" telegram", *The Times*, 16 Mayıs 1922; Yakın Doğu Muhabiri, "Anatolian minorities. Fresh American charge", *The Times*, 29 Mayıs 1922. Ayrıca bkz. "Kemalist war on Christians. Hostility to American relief work", *The Times*, 8 Haziran 1922.

⁹⁶ A.H. Crosfield, "Greece and Turkey", *The Times*, 9 Ağustos 1922.

⁹⁷ A. Fethi, Ankara Hükümeti'nin İçişleri Bakanı, "Greece and Turkey", *The Times*, 16 Ağustos 1922.

⁹⁸ 22/8/1338 (22 Ağustos 1922): Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Ankara, 030 10 101 653 4.

⁹⁹ A.H. Crosfield, "Greeks in Asia Minor", *The Times*, 29 Ağustos 1922.

olanlar da vardır- olabilir fakat savaşın tek istediği bu değildir".¹⁰⁰ Bu tehdit kokan mesajın ötesinde Mustafa Kemal Paşa'nın General Harington ile karşılaştırılması, yazarın Mustafa Kemal Paşa'yı bir ulusal devlet lideri değil sadece Osmanlı ordusunun yüksek rütbeli bir komutanı statüsüne indirgemesidir. Bu yazı aslında İngiliz politikasının yeni aşamasının habercisi gibidir. Savaş meydanında kaybedilen mücadele barış masasında kazanılmaya çalışılacak ve *The Times* gazetesi, 1921 sonundan itibaren hazırlamaya çalıştığı zemin üzerinde İngiliz çıkarlarını kollamakta diplomasinin yanındaki yerini alacaktır.

Kaynaklar

- BAYUR, Y. H. (1995), *Türkiye Devletinin Dış Siyaseti*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BOYAR, E. (2007), *Ottomans, Turks and the Balkans: Empire Lost, Relations Altered*, London-New York: IB Tauris.
- CEBESÖY, A. F. (2002), *Moskova Hatıraları. Milli Mücadele ve Bolşevik Rusya*, Osman Selim Kocahanoğlu (der.), İstanbul: Temel Yayınları.
- CHIROL, V. (1920), "The end of the Ottoman empire", *Edinburgh Review*, 232/474, 209-32.
- GLADSTONE, R. H., W.E., MP (1876), *Bulgarian Horrors and the Question of the East*, London: J. Murray.
- GOLDSTEIN, E. (1989), "Great Britain and Greater Greece 1917-1920", *The Historical Journal*, 32/2, 339-356.
- GRACE, W.F.F. (1923), "Russia and *The Times* in 1863 and 1873", *Cambridge Historical Journal*, 1/1, 95-102.
- GRAVES, P. P. (1941), *Briton and Turk* (London-Melbourne: Hutchinson & Co. (Publishers) Ltd.
- GRAVES, Sir R. (1933), *Storm Centres of the Near East. Personal Memories, 1879-1929* (London: Hutchinson & Co. (Publishers) Ltd.
- TANRIÖVER, Hamdullah Suphi (1931), *Dağyolu. 2 inci Kitap* (Ankara: Türk Ocakları İlim ve San'at Hey'eti Neşriyatı).
- HERBERT, A. (1924), *Ben Kendim. A Record of Eastern Travel*, Desmond MacCarthy (der.) (London: Hutchinson & Co.).
- INGLIS, B. (1961), "The Influence of *The Times*", *Historical Studies III, Papers Read Before the Fourth Irish Conference of Historians* (London: Bowes & Bowes-Cork, Cork University Press.), 32-44.
- MCDONOUGH, F. (1992), "The *Times*, Norman Ebbut and the Nazis, 1927-37", *Journal of Contemporary History*, 27/3, 407-424.
- NICOLSON, H. (1934), *Curzon: The Last Phase 1919-1925* (London: Constable & Co. Ltd).
- OKYAR, F. (1980), *Üç Devir'de Bir Adam*, Cemal Kutay (der.) (İstanbul: Tercüman Yayınları).
- OKYAR, O. (1985), "Fethi Okyar'ın 1922 ve 1934-1939 Yıllarında Londra'da İki Kez Görevlendirilmesinin Işığında, Türk-İngiliz İlişkilerinin Savaş Arası Dönemdeki Gelişimi", *Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984 (400. Yıldönümü)* (Ankara: Kurtuluş Ofset Basımevi).
- Osmanlı Belgelerinde Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Atatürk* (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, 2007).

¹⁰⁰ Bir muhabir, "The two chiefs. Harington and Kemal. A contrast in character", *The Times*, 3 Ekim 1922.

- Oxford Dictionary of National Biography* (Oxford: Oxford University Press, 2004).
- RAMSAY, Sir W. M. (1909), *The Revolution in Constantinople and Turkey. A Diary* (London: Hodder and Stoughton).
- SUNATA, İ. H. (2006), *İstanbul'da İşgal Yılları* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları).
- STEED, H. W. (1924), *Through Thirty Years, 1892-1922: A Personal Narrative* (Londra: W. Heinemann, Ltd.).
- STUTTERHEIM, K. von (1934), *Press in England*, W.H. Johnston (çev.) (London: G. Allen & Unwin).
- TAYLOR, P. (1997), *Global Communications, International Affairs and the Media since 1945* (London: Routledge).
- (2003), *Munitions of Mind. A History of Propaganda from the Ancient World to the Present Era* (Manchester ve New York: Manchester University Press).
- The Historical Section of Foreign Office* (1920), *Anatolia* (London: H.M. Stationery Office).
- THOMPSON, J. L. (1999), *Politicians, the Press, and Propaganda. Lord Northcliffe and the Great War, 1914-1919* (Kent, Ohio ve London: The Kent State University Press).
- TOYNBEE, A. J., (1917), “*The Murderous Tyranny of the Turks*”, Viscount Bryce önsözüyle (London, New York ve Toronto: Hodder & Stoughton).

Extended Summary

War and Press: Turkish National Liberation War and the British *The Times* Newspaper (1919-1922)

Abstract

In the period from 1919 to 1922, the English newspaper *The Times* was one of the most influential organs of propaganda possessed by the British. Fully aware of this, both the Ankara and Istanbul governments attempted to influence English public opinion by seeking to have material published in *The Times*. However their efforts proved unsuccessful and what in the end caused a shift in the tone of the coverage in *The Times* was not any Turkish success in infiltrating the pages of the paper but was brought about by the changed political circumstances as a result of the Kemalist victory in the War of National Liberation.

Key words: Turkish National Liberation War, propaganda, British press, The Times Newspaper.

As an important organ of the British establishment, *The Times* was perceived, both within Britain and abroad, as an important instrument of British foreign policy. Further, although there was no direct link between the government and *The Times*, there was an organic one, for *The Times* had

always been the newspaper of the establishment whose members, sharing the same world view, worked in the British government, the bureaucracy and the press. It was for this reason, therefore, that the Kemalist government in Ankara and the Ottoman government in İstanbul sought, in the period between 1919 and 1922, to influence this newspaper and thus gain access to British public opinion and to have their views taken seriously by the British establishment. Their attempts to influence *The Times* did not, however, bear any fruit. What changed the tone and colour of the *The Times*'s coverage of 'the Turk' in this period was not any Ottoman/Turkish impact or success in infiltrating the pages of the newspaper but the changing conditions in Anatolia.

The Times's coverage of the Ottoman empire/Turkey in this period was very much influenced by the pre-existing, and indeed well-established, negative Gladstonian British attitude towards The Turk, the British sense of moral and civilizational superiority over the East and the long-existing pro-Greek feelings, strengthened by the popularity in Britain of the Greek Prime Minister Eleftherios Venizelos. Within this intellectual and political framework, crafted by the British elite, the views and biases of three men shaped the coverage of the Turkish National Liberation War, namely, the owner of *The Times* Lord Northcliffe, who was renowned for his anti-Bolshevik and anti-German views, the paper's editor-in-chief Henry Wickham Steed, who had a particular dislike for the Committee of Union Progress leaders, and *The Times* correspondent in İstanbul Philip Perceval Graves, who had worked for *The Times* since 1908, apart from an interval of service during the First World War when he worked for British intelligence, and whose many prejudices about the Ottoman political scene specifically and the Turk in general impeded his ability to perceive or appreciate the changing political and military climate in the Ottoman empire and prevented him from accurately understanding the significance of the rising nationalist movement in Anatolia.

Unsurprisingly, given the British approach in the initial months after the armistice, Kemalist activities were at first ignored, and it was only in the autumn of 1919 that the existence of a resistance movement began to be recognized in the columns of *The Times*. Although now acknowledged, their representation, however, was far from positive, and the Kemalists were belittled and put down while massacres of Christians were highlighted, magnified and, with a free use of numbers, at least on occasion, exaggerated. The Greek cause was, in contrast, embraced with much enthusiasm, and the British policy which brought about the, in retrospect, unfortunate Treaty of Sèvres was given full support. Even if true that *The Times* did print a few of what, in the face of almost universal hostility, may be called "pro-Turkish" letters to the editor, these letters were written by the members of the establishment such as Aubrey Herbert and Ameer Ali who took British interests as their focal point and whose views sat comfortably within the normal framework of British honour and moral superiority. Such letters in

any case were, of course, far outnumbered by those supporting the Greek case.

While *The Times* coverage was weakened and its journalists clearly disheartened by a series of disappointments — the initial Turkish victories over the Greeks, Venizelos's defeat in the elections in Greece in late 1920, the ever increasing problems with which Britain was faced in her colonies, as well as the dire economic conditions at home — the real change in its attitude towards the Kemalist movement came in the autumn of 1921 after the Turkish victory over Greeks in the battle of Sakarya, followed by the Kemalist success in negotiating a separate armistice treaty with France. Under these changed circumstances, *The Times* was obliged to take a different stand vis-à-vis the Turkish National Liberation War, one that would better serve British interests. What was now imperative was to end the conflict in Anatolia with as little damage to British interests as possible. This approach to the Greek situation also brought the paper into conflict with the British Prime Minister David Lloyd George who continued stubbornly to the end to support this strategy.

While *the Times* coverage of the Ottomans/Turks thus shifted in the period 1919 to 1922, what propelled it was no fundamental change in perception, or Turkish success in forcing a more balanced publication policy, but the pragmatic reality of Turkish victory in the National Liberation War.